

ISBN 1409-8687

БИЛТЕН
на
СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Година II

Број 4

Скопје, 2001

СОДРЖИНА

Петре М. Андреевски <i>Ни се случи и тоа</i>	5
<i>Рамковниот договор како повод</i>	7
Александра Ѓуркова <i>За државите со повеќе од еден службен јазик</i>	17
<i>Македонскиот стандарден јазик во високоото образование во Република Македонија</i>	21
<i>Белешки за учебниците по македонски јазик за VI отделение на основното образование</i>	39

НИ СЕ СЛУЧИ И ТОА

И, ете, што дочекавме: да бидеме единствена држава во светот со најголем број евидентирани, односно овластени крадци, но и со најголем број нерегистрирани питачи и детектирани сигнали на општествен хаос.

И единствена држава во која на мнозинскиот и уставотворен народ му се одземаат уставните права и им се доделуваат на малцинствата. Всушност, во преамбулата и Македонците стануваат малцинство, но без матична држава; апатриди во својата земја или некој вид недефинирана родовска заедница. Да ти е мило да бидеш малцинство и да се бориш за „човекови права“.

И држава со најголеми апсурди, зашто во сите ешалони на политичката власт имаме и терористи и криминалци и секаков вид македонски антиподи. Држава со два државни јазици: едниот малку повеќе службен и другиот малку помалку службен. Со други зборови: со еден државен јазик и со еден „покраински“.

И да бидеме единствена држава, чие политичко поведење го дисциплинираат странци. Се разбира, на повик на претседателот чиј државнички „материјал“ е потрошен уште пред да биде употребен. Ни се инсталираа, како неприкосновени арбитри, во сите државни институции; во улога на нивна модификација или на нивно целосно суспендирање. Се разбира, во зависност од нивниот ексклузивен материјален надомест што го покриваат албанските партии. Всушност, тие фигурираат на два платни списоци. Особено Солана и Макс ван дер Штул. Така го изборија и правото да можат да превртуваат маси, да бараат да јадеме со кинески стапчиња, да нè тргаат за уши, односно да ја практикуваат сета агресивна дипломатија преку нашите гребогазни вазали. Вазали кои се согласија да преговараат и со терористи, да им ветат амнестија, а со тоа да го признаат и својот пораз.

И денес се чудам: кај гледаа тие живи марионетки кога го потпишуваа оној срамен Охридски договор? Или ништо друго не гледаа, освен едните да ја задржат власта, а другите одново да се доберат до неа? Или на сите нивни семантички глупости во рedefинирањето на Уставот, влијаеле месечевите мени, сончевите дамки, пијаните пастрмки, воздушниот притисок или некое кокошкино слепило што ги оневозможило да го разликуваат англискиот јазик (под кој го потпишаа) од македонскиот јазик (кој е и единствено легитимен под кој можат да се потпишат). Или во сето тоа нивно слепило голем придонес имал нарушениот метаболизам по големото прочитување на олеснувачите кои си дозволија да им го дизајнираат и патецот на главата. Но, според информациите дека нашите потписници само климале со главата, најверојатно е дека им недостигале некои суштински делови од машката анатомија, односно дека биле скопени.

Па, сепак, како не им затрепери раката кога, како дополнителни промотори на „Призренската декларација“, си го бришеа своето име и својот идентитет, заедно со името и идентитетот на целиот свој народ? Дали на тие тројца луѓе им требале воопшто раце или им недостигале уште едно рало нозе? И тоа, со копита. Барем така не ќе можеа ништо толку срамно да потпишат.

И сега, без срам и без Перд(ју)е, ни кажуваат дека сакале од двете зла да го одберат помалото. Несвесни дека од помалото зло многупати нема поголемо. Таа нивна изјава многу кондицира со народната поговорка: „Наведната глава сабја не ја сече“. А, од таа позиција нема подобра за да ти ја пресечат главата. Но, тие ја презедоа улогата да бидат егзекутори и на нашата историја и на нашата култура и на нашиот јазик. А овие атрибути се елементарните и тестментарни составки на секоја суверена држава. Не помал грев е и елиминацијата на

РАМКОВНИОТ ДОГОВОР КАКО ПОВОД

Како што е познато, во делови од *Рамковниот договор*, како и во одделни предлог-амандмани и амандмани на Уставот на Република Македонија беше зафатено и прашањето за јазикот, односно за јазиците на кои се зборува во нашава држава. Предложените решенија на измислените проблеми ги поттикнаа луѓето што се занимаваат со македонскиот јазик да ги изнесат своите мислења, кои се сведуваат пред сè на неприфаќање на диктираните препораки, а основаност на ова нивно неприфаќање му даваат нивните анализи на состојбите во минатото и образложените предвидувања за она што нè чека во иднина. Верувајќи дека ќе се слушне и нивниот глас, тие се вклучија и во јавната дискусија организирана во врска со гласањето за амандманите во Собранието на Република Македонија. За жал, и овој пат се покажа дека нивното мислење не се почитува, а нивните аргументи не се земаат предвид, и покрај тоа што последиците ќе бидат за сите еднакви (се разбира, за сите што ќе останат да живеат во Република Македонија).

Сметајќи дека не е доцна барем за поука, Редакцискиот одбор на Билтенот реши да објави дел од јавноизнесените ставови на македонските македонисти ... ако ништо друго, барем како сведоштво за тоа дека работите биле јасни, а дека причините поради кои се случи тоа што се случи – допрва ќе ги откриваме.

1.

СТАВОВИ НА УЧЕСНИЦИТЕ НА НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ВО ОХРИД – ЗА РАМКОВНИОТ ДОГОВОР

Учесниците на XXVIII-та научна дискусија на XXXIV-от меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура

(Охрид, август 2001 година) укажуваат на тоа дека делови од Рамковниот договор, потпишан на 13 август оваа година не се прифатливи за македонската држава и за македонскиот народ како нејзин конститутивен елемент.

1. Со преформулацијата на Преамбулата на Уставот на Република Македонија се врши целосно обезличување на македонскиот народ и се омаловажува неговиот вековен стремеж и неговата непрекината борба за сопствена национална држава. Со ова, исто така, се зголемува неправдата нанесувана на овој народ во текот на неговата историја.
2. Со поставувањето на другите верски заедници веднаш до, односно паралелно со Македонската православна црква, се поништува нејзината историска функција во одржувањето на идентитетот на македонскиот народ во текот на различните видови туѓо владеење.
3. Во повеќе членови од Рамковната Спогодба (вклучувајќи ги и анексите) се среќава формулација дека одделни решенија на Собранието на Република Македонија ќе се донесуваат не само со мнозинство (двотретинско или просто) туку во рамките на тоа мнозинство се бара да има „мнозинство од вкупниот број пратеници кои тврдат дека припаѓаат на заедниците кои не се мнозинско население во Македонија“. Ова не е ништо друго туку провлекување на мала врата на принципот на т.н. консензуална демократија, за која беше речено дека може само да го блокира функционирањето на државата.
4. Во врска со Законот за локална самоуправа се зборува само за правата на малцинствата, а не се предвидуваат никакви мерки за заштита на Македонците во оние општини каде што е во мнозинство малцинското население.

Со години македонското решение за правата на употребата на јазиците на малцинствата и на етничките групи беше фалено и поздравувано. Оеднаш, токму тоа решение беше прогласено за дел од „државниот терор“. Ова нè враќа на почетокот: не се работи овде за научно засновани факти, не се работи овде за одземени легитимни права; се работи за задоволување некакви интереси преку несреќата и уништувањето на еден народ – македонскиот.

3.

ПРИЛОГ НА СОВЕТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КОН ЈАВНАТА ДИСКУСИЈА ЗА НАЦРТ-АМАНДМАНИТЕ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Од *Завршните одредби* на Рамковниот договор се гледа дека станува збор за документ потпишан во Скопје, Република Македонија – на англиски јазик и дека верзијата на англиски е „единствената автентична верзија“. Советот за македонски јазик укажува на фактот дека горново е во директна спротивност со актуелниот Устав на Република Македонија, со Законот за употребата на македонскиот јазик, но и со член 1. од Амандманот 5., предложен од Претседателот на Република Македонија: *На целиот територија на Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот и неговиот кирилско писмо. Имајќи го предвид горново, Советот за македонски јазик не го прифаќа Рамковниот договор како валиден документ, бидејќи е составен и потпишан на друг јазик.*

Членовите на Советот за македонски јазик на Република Македонија немаа можност да ја добијат „единствената автентична верзија“, т.е. верзијата на англиски јазик, туку преводот на македонски, кој беше со право оценет како недоволно издржан и нејасен во одделни формулации, како текст што изобилува со конструкции несоодветни за македонскиот јазичен израз.

2. Амандманот 4., со кој се заменува Преамбулата на актуелниот Устав на Република Македонија не е прифатлив затоа што

во него се спроведува целосно обезличување на македонскиот народ како конститутивен, како носител на суверенитетот на Државата. Сведувањето на македонскиот народ на една анонимна заедница меѓу сите оние што живеат на територијата на Република Македонија не само што ги обезвреднува жртвите на овој народ (во минатото, но и во најново време) туку и дава повод, имајќи го предвид наметнатиот проблем со името, на Република Македонија да се гледа само како на (не многу голема, но, изгледа, стратегиски важна) територија.

3. Амандманот 5. изобилува со компликувани изрази со кои се настојува (не многу успешно) да се одбегне прецизното именување на припадниците на одделни говорни заедници (на пример: „граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик“ и сл.).

Советот за македонски јазик смета дека е премногу низок процентот од 20 насто и тој ќе доведе до низа прераспределби на населението особено во помалите населби, со цел да биде достигнат и да се воведат „друг службен јазик освен македонскиот“.

Големи се обврските што ги презема Државата во врска со општењето со „граѓаните што зборуваат службен јазик различен од македонскиот“ – да им одговара (и) на нивниот јазик. И не се работи само за тоа дека ќе имаме поскапа администрација, туку за тоа дека таа може да биде паралелно оформена.

Според сегашна состојба на работите во поглед на процентуалната застапеност на припадниците на говорните заедници, во Република Македонија ќе биде прогласен, врз основа на овој амандман, уште еден службен јазик. Советот за македонски јазик нагласува дека **МОДЕЛОТ СО ДВА (ИЛИ СО ПОВЕЌЕ) СЛУЖБЕНИ ЈАЗИЦИ ПОТТИКНУВА ТЕНДЕНЦИИ КОН МОДЕЛ ЗА ФЕДЕРАЦИЈА**, што не е во согласност со прокламираните заложби, како и со уверувањата отстрана – дека се прави сè за одржување на унитарниот карактер на Државата.

На крајот, во врска со овој амандман треба да се каже дека давањето право на органите на локалната самоуправа да решаваат за употребата на јазиците „на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните“ от-

род да остане во преамбулата и во нормативниот дел на Уставот, а македонскиот јазик да биде единствен официјален јазик на целата територија на Република Македонија, се разбира со онаа законска одредба „таму каде што малцинствата се во значителен број (20%) нивниот јазик да се употребува напоредно со македонскиот“.

Што се однесува до јазиците, сакам да истакнам дека јазикот ја создава нацијата. Затоа тој е прв и основен конституент на државата. Хумболт уште во XIX век напишал дека јазикот е помалку одраз на општествените, културните, психолошките и другите структури, а многу повеќе е нивни причинител, за да констатира дека јазикот е тој што го организира светот околу нас. На сите ни е познато дека македонскиот народ, и покрај тоа што немал државен континуитет, се одржал, создал држава и своја култура со традиција пред сè затоа што успеал да си го сочува македонскиот јазик. Тој е службен јазик на Република Македонија и таков треба да остане. Она што се среќава во амандманите упатува на мултиетничка држава и ја загрозува унитарноста. Покрај тоа, само јазикот на едно национално малцинство се издига на ниво на официјален.

Уште при првиот предлог за прифаќање два официјални јазика Институтот за македонски јазик „Крсте Мисиров“ веднаш реагираше и истакна дека двојазичноста во Република Македонија води кон нејзино распаѓање, кон етничка поделба, т.е. кон губење на државата. Голема невестина е дека постоењето на повеќе официјални јазици во една земја ја засилува унитарноста на државата. Вистината е една: дека официјалниот јазик, еден на целата територија е феномен што ја обединува земјата, бидејќи тој е комуникациско средство за разбирање на сите луѓе во државата. Од Библијата на сите им е позната Вавилонската кула (со основна порака – измешај ги јазиците за да ги скраш народите).

Освен тоа, моделите од други држави, што ни се посочуваат како примери за успешна двојазичност или повеќејазичност се неприменливи во нашата држава, а познато е дека некои од тие земји имаат и проблеми со прокламирањето на повеќе јазици како официјални. Кај нив, главно, се работи за официјални јазици во етнички чисти територии во рамките на државите, т.е. се работи за јазични заедници во територијална смисла.

Пред да почнат преговорите, „олеснувачите“, европските и др. функционери, изјавуваа дека постојат успешни држави во светот во коишто има повеќе официјални јазици. Ни ја гарантираа унитарноста, а ни ги посочуваа како примери Швајцарија, Белгија и други, без да се води сметка дека тоа се федерации (да нема забуна ќе споменам дека Белгија е кралство, но е и федерација по јазична основа). Освен тоа, таму има етничко разграничување, за разлика од кај нас каде што во една улица во Скопје живеат луѓе од различно потекло: и Албанци, и Македонци, и Роми, и Турци.

За време на преговорите во Охрид се споменуваа Норвешка и Шпанија. Е па вака: Клод Ажеж во неодамна објавената монографија *Душата на јазикот* на стр. 177 ќе напише: *Норвежаниите не успејат да го дефинираат, со заеднички договор, својот мајчин јазик, што се должи на нивната специфична историја. По борбата чија жестокост изненадува Норвежаниите ирфандни, литературни, официјални јазици NYNORSK „новонорвешки“ и RIKSMAL „јазик на државата“, кој од 1929 год. се нарекува BOKMAL, јазик на книгите. На 178 страница авторот подвлекува: Норвешка сè уште нема висшескопска јазична норма... Според зборовите на Е. Хауџен, јазикот во Норвешка е во состојба на интогросција. Таму се работи за расцепување на јазикот како резултат на неговиот историски развој. Замислете ја идната состојба во Македонија со неколку официјални јазици и тоа на етничка основа.*

Што се однесува до Шпанија, таму има еден официјален (службен) јазик. Тоа е шпанскиот, а сите други официјални јазици се на ниво на региони, во локалните власти (значи дека се ограничени на територијата на автономните заедници). Ажеж вели: *Познати се каталонските фрусирации што се манифестираат со едно однесување на луѓето бранење на јазикот на кој големите ширење на двојазичноста (кастилјанскиот е исто така официјален) не му дозволува ексклузивно владеење во неговите административни граници.*

На крајот, сакам да истакнам дека во Република Македонија се сè поприсутни пропагандите од соседните земји. Целта им е да се постигне процент од 20 % граѓани што ќе се декларираат како припадници на

се случуваше во Македонија, а за жал, сè уште се случува. некој сака да го прикаже безумието како најумна работа и како резултат на провокации. Во меѓувреме македонскиот јазик со отворањето на прашањето за уставни промени го доживува најсилниот напад одвнатре. Не смееме да си дозволиме такво нешто бидејќи јазикот за нас е знак за нашата самобитност и начин за вековно опстојување. Ние немаме друга татковина за да може да си дозволиме таква неодговорност. Нашата мирољубивост и широчина сме ги покажале и со тоа што не претендираме кон териториите на етничка Македонија кои се наоѓаат денес во други држави, а за кои би можеле да зборуваме со правото на наследство. Македонија досега има загубено многу, останат е само овој мал простор македонска земја која сакаме, можеме и мораме да ја зачуваме. Тоа е заветот од претходните генерации, тоа е она што треба да им го оставиме на идните генерации. Никој нема право да ги толкува овие

зборови како политизирање на прашањето за положбата на македонскиот јазик бидејќи од самиот почеток сè е поставено на политичка основа. За вакви клучни прашања треба да се почитува желбата на народот преку јавно изјаснување, односно преку референдум.

Лично не ги прифаќам уставните промени и сметам дека воопшто не треба да се дискутира за такво нешто бидејќи начинот на кој е поставено прашањето за јазикот и за црквата е инициран од дејства со терористички методи. Зарем ќе можеме мирно да гледаме како некој гази по нашето достоинство, и тоа токму оној што ги уриваше црквите и што убиваше немилосрдно и демонски.

Неприфаќањето на промените е еден вид долг и израз на почит кон сите оние што се бореле со векови за македонскиот јазик и за самобитноста на Македонија, а и кон бранителите на татковината што ги положија своите животи.

Снежана Веновска-Анџевска

6.

HISTORIA MAGISTRA VITAE EST

*Уште првиот чоек кога го создаде
јосиот, му даде еден ном, и му рече
чувајсе. Вистина овој ном не го напи-
са јосиот ни книзи ни ни йлака, ами
го написа истем во срцејо чоекко
„чувајсе“.*

(од еден говор на
Гр. Прличев од 1866 г.)

*Им се йосвейшува
на Григор Прличев и
на Хрисјо Узунев*

Јазикот е единствената и последната татковина на човекот. Јазикот како еден од најважните обележја на нацијата, обележје преку кое е изразена посебноста на една нација, во кое се содржи и низ кое може да се изрази целокупното народно творештво акумулирано во колективното паметење на една нација, претставува елементарна и иманентна национална карактеристика и суштествен начин на национална идентифи-

кација. Меѓу другото, нацијата се идентификува себеси и преку јазикот, а со тоа ја идентификува и својата историја, култура, фолклор – својот идентитет. Оттаму, јазикот за нацијата значи постоење и неговиот загарантиран и потврден статус во државата има егзистенцијална димензија за нацијата. Затоа и меѓународните норми го земаат предвид како есенцијално гарантирањето на употребата на мајчиниот јазик како едно од фундаменталните, елементарни човекови права и тоа е во согласност со човековата потреба да може секогаш слободно да го изразува својот идентитет и да се афирмира со и преку јазикот. За ова човеково право слушаме често кога станува збор за негово нормативно инкорпорирање, но што се случи со него во текот на размислувањето и преговарањето околу уставните промени предвидени со Рамковниот договор, во кој се вклучени и измените на членовите од Уставот на Република Македонија што се однесуваат на јазикот (Анекс А) и измените на законите што се однесуваат на употребата на јазиците (Анекс Б)? Инаку, како што можеше да се види во завршните одредби на Рамковниот договор: „Верзијата

ваат и да комуницираат на својот мајчин јазик, како и да го користат во единиците на локалната самоуправа (јавни служби, регионални канцеларии на власта итн.). Треба да се нагласи дека ваквата нормираност во ст. (б) може да ја доведе во прашање можноста дадена во став (4): секоја индивидуа да „**може да употребува кој било службен јазик за комуникација со регионалната канцеларија на централната влада, надлежна за таа општина...**“ Ако на локалната власт ѝ е дадена автономија да реши за начинот на употреба на јазиците на кои зборуваат помалку од 20 % од населението, тогаш тоа би можело да се злоупотреби во насока на непостоење можност за користење на другите јазици на сите нивоа во јавните тела во определена општина.

Дали е размислувано во таа смисла за обезбедување на евентуален „одбранбен механизам“ за употребата на јазиците на населението што изнесува помалку од 20 % во единиците на локалната самоуправа останува непознато.

Познато е дека правото на образование на мајчиниот јазик е загарантирано со Уставот на Република Македонија. Овде се задржуваме на измените во членот 48 став (4), и тоа на следниот дел: „Во училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик **се изучува и македонскиот јазик.**“ Треба да се има предвид статусот на службен јазик што го има македонскиот во Република Македонија, а во врска со тоа треба да се утврдат и **обврските** на припадниците на малцинствата и на сите граѓани на Република Македонија да го изучуваат, да го познаваат и да се служат со службениот јазик на државата во која живеат. Впрочем, прокламираниот унитарен карактер на државата подразбира негово познавање и користење, при што јазикот добива и интегрирачка улога. Според ова, воопшто не би требало да се поставува прашањето за застапеност на службениот јазик во една држава во програмите за основно и за средно образование.

Во Анексот Б, дел 8 (Закони што се однесуваат на употребата на јазиците) од Рамковниот договор, опфатени се исто така прашања во врска со статусот на јазикот/јазиците. Во врска со дадената можност пратениците во Собранието на Република Македонија да се обраќаат на јазиците што се споменати во член 7 ст. 1 и 2 од Анекс А на

Рамковниот договор, треба да се обрне внимание на тоа дека со оглед на процентната определеност (20%) на населението од вкупниот број, која се наведува во членот 7, како и со оглед на фактичката бројна состојба на населението во Република Македонија според национална припадност, во процесот на овозможување право на обраќање во Собранието на други јазици покрај македонскиот (читај: службениот) ќе биде спроведена **дискриминација** на припадниците на другите малцинства во Република Македонија, односно на нивните избраници во Собранието, со тоа што тие нема да ја имаат истата можност како и другите пратеници. Тоа е во директна спротивност и директно го газди принципот на недискриминација и на рамноправен третман на сите граѓани, втемелен во сите одредби на Уставот на Република Македонија.

Сепак, кога ќе го погледнеме делот 7 од Анексот Б (кој се однесува на правилата за Собранието), начинот на нормирање на прашањата што се однесуваат на употребата на јазиците станува целосно **ТРАНСПАРЕНТЕН**.

Треба да се обрне внимание на следнава формулација: „...**Собранието ќе го измени Деловникот за да овозможи употреба на албанскиот јазик во согласност со Делот 6.5 од Рамковниот договор.**“

Директното споменување на албанскиот јазик во оваа одредба на најотворен начин спроведува дискриминација на сите други малцинства во Република Македонија и целосно ја разобличува и ја разоткрива целта поради која се предлагаат промените на Уставот.

Уставните амандмани предложени со Рамковниот договор навистина можат да имаат дезинтегративни последици за Република Македонија и со некои одредби го доведуваат во прашање нејзиното опстанување како унитарна и суверена држава. Предлагачот навистина мора да биде свесен за тоа дека преку ваквите уставни промени ја зема врз себе одговорноста за менување на текот на (не)постоењето на Република Македонија и дека историјата ќе (му) го запамети тоа. А, со оглед на тоа дека историјата е учителка на животот, можеби и некој ќе научи нешто од оваа негова грешка (само да не биде доцна тогаш!).

Текстовите и размислувањата на македонските преродбеници секогаш претставу-

ЗА ДРЖАВИТЕ СО ПОВЕЌЕ ОД ЕДЕН СЛУЖБЕН ЈАЗИК

Кога беа разгледувани уставните промени што се предлагаат со амандманите 4-18, скоро истоветни беа забележувањата на целокупната македонска научна и стручна јазвност дека со нив се промовира (на мала врата) консензуална демократија во Република Македонија и дека се отвора простор за еден вид федерализација на државата, која во основа е определена како унитарна. Во ваква насока упатуваат и промените предвидени со петтиот амандман, кој се однесува на статусот на македонскиот јазик во Република Македонија и на другите јазици што се зборуваат на нејзината територија. Тука би истакнале дека во оформувањето на овој амандман во ниту еден аспект и ниту за еден проблем сврзан со оваа прашање не се консултирани лингвистите што живеат и работат во Република Македонија, но и оние што се занимаваат со вакви и слични прашања во релевантните меѓународни институции, како на пример Европската комисија, Европското биро за помалку употребувани јазици, Европскиот центар за малцински прашања и др. Тоа навистина зачудува и на него би можело да се гледа како на преседан направен од страна на правници од висок ранг, кои би морале да ја сфатат потребата за консултации со стручни, професионално ангажирани лица кога се работи за поле што не бара само правно разгледување и проучување. Се разбира, најголемиот преседан е направен со македонскиот јазик така, што неговиот статус како официјален јазик е крајно нарушен, а неговиот простор на употреба се стеснува и со тоа се доведува во загрозувана позиција, особено ако се има предвид неговиот „статус“ како малцински јазик во соседните држави односно неговото неприсуство во скоро сите сфери на јавниот живот на македонските малцинства. При сето ова, мора да се има предвид јазикот како едно од основните идентификациски белези на нацијата, заедно со нејзината историја, книжевна традиција,

фолклор, обичаи – сето тоа како идентитет на нацијата. Оттаму, секое нарушување на статусот на јазикот во национална држава значи напад врз идентитетот на нацијата. Веќе е елаборирано на кој начин одредбите во петтиот амандман се во директна спротивност со унитарното државно уредување на Република Македонија: фактичко обезбедување статус на официјален јазик само врз основа на процентот на неговите говорители, што промовира фаворизирање на едно малцинство наспрема другите; давање можност на локалните власти за автономно решавање на прашањето за употреба на јазикот на говорители што се во малцинство во определена општина, со што тие се изложуваат на опасност да им биде скратено правото да го употребуваат својот јазик во комуникација со регионалната канцеларија на централната влада. Зошто не е размислувано за обезбедување еден вид заштитен механизам за овој конкретен случај во текот на советувачкиот процес? Сепак, се чини дека она што е најнесоодветно во текот на целиот овој процес на уставни промени е наведувањето сосем несоодветни примери. Да видиме кои се земјите што нам треба да ни претставуваат некаков пример и какви се нивните државни уредувања. При тоа, неминовно е да се имаат предвид и историските процеси и различните културни традиции на секоја земја, што несомнено и неминовно се рефлектира во современите состојби.

Советниците на претседателот на Република Македонија, професори по правни науки Љубомир Фрчковски и Владо Поповски како примери ги наведуваат Израел, Финска, Нов Зеланд и Сингапур.

Во случајот на **Израел** треба да се земат предвид повеќе фактори: начинот на оформување на државата, имигрантската структура на населението и паралелното практикување, една покрај друга, на религиозните заедници – еврејската, муслиман-

Случајот на војводство **Луксембург** е мошне специфичен: по долготрајното менување на германската и на холандската хегемонија, како и на француската доминација, во XIX век се здобива со независност, но треба да се каже дека историјата оставила траги врз јазичната карта на Луксембург. Луксембуршкиот јазик не го нашол своето место како официјален јазик со оглед на официјалниот статус на францускиот јазик, и положбата на германскиот како јазик на печатот, на културата и на католичката вера. Воведувањето правописна норма за луксембуршкиот (во 1946 год.) и кодифицирањето на неговата употреба со оформувањето речник (во 1954 год.) придонесува за негово етаблирање во општествени рамки. И, еве како ја коментира Клод Ажеж таа ситуација: *Среќнајќи рамноотежа ишшо ја пронајдоа Луксембуржаниите се должи на фактот дека тие претставуваат суверена држава-нација во која самиот тие одбраа да не му дадат официјален статус на својот мајчин јазик, ирбејќи истовремено од него карактеристички кои го дефинираат нивниот индивидуален идентитет.*

За **Канада** треба да се каже дека претставува имигрантско општество со повеќе национални малцинства, пред сè абориџинските (староседелските) народи и Французите, кои биле исто така освоени. Присутството и доминацијата на англискиот јазик произлегува пред сè од имигрантската структура на државата, додека францускиот има статус на коофицијален јазик во провинцијата Квебек, а ова претставува социолингвистичка ситуација каква што не е забележана во другите земји што припаѓаат на англиското говорно подрачје. Припадниците на двете големи групи (староседелците и Французите, кои биле колонизатори) не се имигранти и според тоа би било праведно да им се даде некаков вид автономија. Во врска со ова Валцер во книгата *За толеранцијата* пишува: *„Ишо не е лесно, бидејќи ишо би барало уславен поредок ишшо ќе иретира различни луѓе различно и ќе создаде различни режими во различни делови од ишшата држава – во држава која е иосветена на либералниот иринцип за еднаквост иред законит. Одбивањето на Канаѓаниите да обезбедат „иосебен статус“ за Квебек – главна идеја на сецесионистичката иолитика на провинцијата – доаѓа од иша иосветеност.* Од друга страна, на ста-

роседелците во Канада, со оглед на тоа дека долго време биле освојувани и потчинувани, политички и законски им е даден простор да се организираат и да ја практикуваат својата култура, која е толерирана како култура на посебна заедница односно систем на зедници, меѓутоа нивниот опстанок претставува само една можност. Во контекст на ова, Валцер заклучува: *Двете форми на толеранција коезистираат, иако деталите на коезистенцијата треба да се разработат, а нејзината одржливост, односно животно способност е сè уште несигурна.*

За **Шпанија** треба да се истакне дека кастилјанскиот јазик (шпански) го добива приматот како јазик на владеењето уште во XVI век и тој и до денес ја задржува својата позиција како официјален јазик на Шпанија. Со шпанскиот Устав од 1978 год. шпанскиот јазик е потврден како официјален во државата, додека во некои од автономните региони/покраини соодветните автохтони јазици имаат **коофицијален статус на регионално ниво**: каталонскиот во автономната заедница на Каталонија, во Валенсија и на Балеарските Острови, галициски во автономната заедница Галиција и баскискиот (еускара) во Баскија и во мал дел на Навара, каде што според најнови податоци бројот на монолингви што зборуваат шпански и на билингви се зголемува наспрема бројот на баскиски монолингви кој се намалува, за што придонесува и еден најнов декрет на владата на Навара (од 2000 г.) со кој се прави редистрибуција на употребата на јазиците и на шпанскиот му е дадена позиција на доминантен, а во некои случаи и ексклузивен јазик во официјалната комуникација, во јавната сигнализација и сл. Други автохтони јазици што се зборуваат во Шпанија се: астуриски (бабел) што се зборува во Астурија, каде што шпанскиот е сè уште доминантен во јавната комуникација, арагонски, кој се зборува во Арагон и во регионот на Пириненте, а во март 2001 добил коофицијален статус во споменатите региони покрај шпанскиот и окситански во областа Вал д'Аран во Каталонија.

Се чини дека најголема несоодветност има во избирањето на **Јужна Африка** како пример. Во оваа земја англискиот добива официјален статус во XIX век и станува јазик на законодавството, на образованието и на сите други аспекти на јавниот живот. Присутна била постојано тенденцијата да се

МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА – УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ –

Предмет на овој елаборат е состојбата на македонскиот стандарден јазик во високото образование, поточно јазикот со кој се служат професорите и студентите и кој се користи во учебните помагала, во сите високообразовни институции на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. За да се добие реална претстава за овие состојби, беше извршена анкета во сите факултети на Скопскиот универзитет. Анкетата беше спроведена во периодот од февруари до јуни 2000 година, при што беа анкетирани околу 1200 студенти од сите факултети во Скопје. Треба да се одбележи дека студентите од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ беа опфатени со пообемна анкета, со оглед на карактерот на студиите, т.е. со оглед на тесната поврзаност на студиите на овој факултет со македонскиот јазик.

Во овој елаборат е извршена и јазична анализа на неколку учебници што се користат во наставата, како и приказ на јазикот на некои студентски списанија.

Проектот е работен под покровителство на Министерството за култура и на Советот за македонски јазик, под раководство на проф. Лилјана Минова-Ѓуркова. Анкетата ја спроведоа студентите од четврта година на групата Македонски јазик на Филолошкиот факултет (генерација 1999/2000): Анета Ѓуровска, Гоце Алексоски, Панче Крстев и Љуба Силјаноска, а во обработката учествуваа и студентите од истата група, од четврта година (генерација 2001/2002): Андријана Трајковска, Анита Грујовска, Мимоза Павлевска, Драгица Димевска, Марија Грозданова и Оливер Стојмановиќ.

Анкетирани беа студентите од следниве факултети:

Факултет	Вкупно студенти	I год.	II год.	III год.	IV год.
Архитектонски	85	63			24
Ветеринарен	17				9 + V г. 8
Градежен	30		10	15	5
Факултет за драмски уметности	10	10			
Електро-технички	27		5	13	9
Економски	84	77	5	2	
Земјоделски	43		28	15	
Факултет за ликовни уметности	9			6	2
Машински	20			11	9
Медицински	23		11	13	
Факултет за музичка уметност	59	20	12		27
Педагошки	80	5	46	18	11
Правен	55	19	22		14
Природно-математички	66	10		10	
Технолошко-металуршки	20		7	13	
Факултет за физичка култура	19			10	9
Филозофски	160	62	39	29	34
Филолошки	360	102	114	98	61
Шумарски	88		47	41	

Белешка: Некои од анкетираниите студенти не ја наведуваат годината на студиите.

Стандардниот јазик, како соединувачки елемент на говорната заедница, со точно определени правила, се јавува како важен сегмент во рамките на образованието. Главниот акцент на изучувањето на стандардот на македонскиот јазик треба да се стави на основното образование, кога го прифаќаат децата најлесно, така што веќе во средното

УЧЕБНИЦИТЕ ВО НАСТАВАТА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

Во универзитетските средини се употребува реченицата: *Учебниците се за слабиите студенти*. Зошто? Затоа што студирањето во вистинска смисла на зборот подразбира консултирање на поширока литература, запознавање со различни погледи и мислења (за определена проблематика), изградување сопствени ставови, борба на мислења, дискусија со колегите и со професорот.

Во нашата практика, меѓутоа, се чини дека прилично ретко се среќаваат вакви идеални студенти, за што треба најмалку да ги обвинуваме студентите: тоа е знак дека нашиот образовен систем земен во целост не ја поттикнува во доволна мера самостојноста, не го поттикнува во доволна мера индивидуалното мислење и не го прифаќа така како што треба правото на секоја единка да си го искаже и да го брани.

Што се однесува на универзитетскиот учебник, тој, и кога е единственото средство што му помага на идниот специјалист да навлезе во определена област, и кога е само упатувач и толкувач на поширока литература (но, се разбира, и со задолжителен став на авторот на учебникот) – има важно место во наставата и мора да доволува определени барања во поглед на предвидената програма, на начинот на изложување на материјата, на терминологијата (дефинирањето на термините; прашањето околу употребата на меѓународни термини: употребата на термини преземени само од еден јазик, или пак нивни македонски соодветници), а не треба да се забораваат и барањата поврзани со графичката оформеност на текстот (меѓу другото: употреба на табели, цртежи, графикони и сл., со кои се разбира текстот, а се олеснува усвојувањето на материјата) и др. Во случајов, за нас е од најголема важност јазикот. Учебниците што се во употреба на факултетите во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ треба да бидат, од јазична гледна точка, усогласени со Законот за употребата на македонскиот јазик: да бидат напишани на македонски јазик без какви било отстапувања од стандарднојазичната форма.

Пред да преминеме на разгледувањето на јазичните особености на извесен број

универзитетски учебници, да кажеме нешто за покриеноста со вакви помагала во наставата на нашиот Универзитет. Прирачниците книги за студии, но и сознанијата добиени со анкетирање, покажуваат дека не можеме да се пофалиме со целосна покриеност на наставата со учебници.

За застапеноста на оригинални учебници на факултетите поставивме анкетно прашање, а од одговорите ги добивме следниве резултати: половината од анкетираниите студенти немаат учебници по соодветните предмети, или ако имаат, тие се напишани на друг јазик. Според одговорите од овие студенти, половината од учебниците се напишани на српски, односно на хрватски јазик, 45 % на македонски, а петте проценти отпаѓаат на учебници на англиски, на бугарски, на албански, на германски, на италијански, на руски јазик и сл., и тие служат како основна литература на факултетите.

Студентите од втората група се изјасниле дека е главната литература напишана на македонски јазик, меѓутоа, не одбележале дали се работи за превод или за оригинални учебници и дали се тие лекторирани или не.

Одделно место зазема и прашањето за придружната литература на студентите. Важно е да се истакне дека некои студенти не го разбраа ова прашање, поточно, не знаеја што се подразбира под поимот придружна литература. Од одговорот на оние што го разбрале прашањето произлегува дека 65 % од придружната литература е напишана на српски, односно на хрватски јазик, 25 % на македонски, 10% на други јазици: бугарски, албански, англиски, германски, руски и сл.

На покриеноста на наставата со учебници може да се гледа и од друг агол. Би било добро секој (редовен) професор да издаде учебник по својот предмет, зашто на тој начин им дава јавност на своите предавања: дава можност пошироката стручна читателска публика да се запознае со оригиналноста на неговите идеи, со стручната литература со која се служел и со која (евентуално) дискутира во предавањата, и дава можност, на крајот, да се запознае и со неговиот јазик и стил; со еден збор: учебникот пред пошироката јавност ги покажува квалитетите на професорот како предавач и како научен работник.

Отсуството на учебник, пак, го принудува студентот при совладување на матери-

ушїїе и *Elton Mayo (1933)*, њоїїоа *Mary Parker Follet (1949)*, *Chester Bernard (1937)*, и *Lyndall Urwick (1933)*.

Но, њоґледнеїїе шїїо им наїправи *Einstein* на овие ценїїлмени на наїаїїа ґенерацїја.

- Во врска со горново, се создаваат и тешкотии кога се употребуваат ваквите лични имиња во текстот, па се добиваат неприфатливи комбинации од типот:

Во однос на *Herrberg-оваїїа* моїїи-вациона њїеорија на два факїїора, њариїїе иґрааїї важна, но чесїїо незабележїїиелна улоґа.

Smith and Cranny-ов модел на очекување.

Во клиничкаїїа ѡрактїїика, наїдолґо се ѡрименува *Jouvet-оваїїа* класификацїја за комаїїознаїїа состоїїба, а ѡследнава деценија наїшироко е ѡрифатїїена Глазґовскаїїа скала на комаїїа.

Најмал е бројот на отстапувањата во областа на **морфологијата**. Станува збор, главно, за родот на одделни именки, како **ниво** (каков **ниво**; **инїїернационален** **ниво** место: **какво** **ниво**, **инїїернационално** **ниво**) и сл. Најчеста грешка е овде збороредот кај неопределените заменски зборови со било како втора компонента: се пишува **било** **кој** **їїиї**; **било** **каква** **реакцїја**; **било** **коґа**, место: **кој** **било** **їїиї**; **каква** **било** **реакцїја**; **коґа** **било**.

Во областа на **лексиката** најзабележливо е присуството на србизми: **Овој феномен се ѡродуцира кај крвниїе садови со бавен ѡнок...**; **Се дефинирааїї неґовиїе сїособносїїи за ѡревоз на роба и ѡаїїници**; **Поїїоа .. живоїїниїе функции ослабувааїї и на крајоїї и.маґоїїо уґинува**; **...їоїїребнаїїа енерґија ... ја добивааїї од резервниїе хранливи маїїерии, акумулирани во масноїїо ѡтело ушїїе во сїадиумоїї ґасеница** итн.

Во учебниците се среќаваат голем број термини и тоа е оправдано, но би требало тие да се еднозначно дефинирани, а ако се употребуваат интернационални термини, тогаш покрај нив, по можност, треба да стои и македонски соодветник. Во врска со интернационализмите, ако не се работи за термини, подобро е да се оди кон нивно преведување во случаите кога е можно, на пример: **Главаїїа ја сочинувааїї шестї соодвейїно сраснаїїи сеґменїїи**; **Приїїоа не ѡреба да се калкулира со сїироґо уїїврдено**

време за ѡочейїокоїї и крајоїї на роењейїо; **Паїїохисїїолошкаїїа верификацїја** на вазоґениоїї едем на мозокоїї се наоґа во ѡроширување на ѡериваскуларниїе ѡросїїори, како и **енормно** зґолемување на белаїїа маса на мозокоїї и сл.

Од **синтаксичка** гледна **точка** примерите можеме да ги поделиме на неколку групи.

Отстапувања од нормата среќаваме по глед на употребата на некои **предлози**. Се случува, предлогот **на** во една иста реченица и во соодветна синтаксичка функција еднаш да биде употребен, а потоа да биде испуштен: **їїиї на** класификацїја – **їїиїови** **кома**; **собирање на** **информации** – **собирање информации** и сл. Како што е познато, во случаите од типот на наведените не треба да се употребува овој предлог.

Честата грешка во врска со употребата на прилогот **їосле** место предлогот **їо** ја среќаваме и во **овие** текстови: **Секвенцаїїа се ѡвїїорува ѡосле едно време** **ТР**.

Во одделни учебници среќаваме и **сврзници** што не се прифатени од нормата, како **їїака** **да**, **ниїїи**, **во** **колку** и сл.

Отстапувања од нормата се забележуваат во поголем број и во **редот на зборовите**, на пример: **Мисовносїїи на високоїїо образование и ѡвврзанаїїа за неа ексїанзија на инсїїиїуциїиїе ... мора да се ѡридружи со ѡдоґоїївеносїїи за ѡдобрување на сисїїемоїї (...и ексїанзијаїїа на инсїїиїуциїиїе ѡвврзана со неа)**; **Уїїаїїсїїваїїа ѡреба јасно да укажувааїї како ѡїїе ѡодаїїоци би ѡребало да се ѡреїїсїїавувааїї (Уїїаїїсїїваїїа ѡреба јасно да ѡокажувааїї како би ѡребало да се ѡреїїсїїавувааїї ѡїїе ѡодаїїоци)** и сл.

Во врска со збороредот се поставува и прашањето на **да-конструкцијата** и на **можниот** начин. Во врска со овие конструкции во нашите текстови среќаваме и вакви отстапувања: **...їїиїе се во состоїїба да и една ѡримарна нефаїїална ѡрлумаїїска лезија на мозокоїї ја ексїендирааїї**; **Од ѡїїе ѡричини, изнаоґање на начин со кој би се, релатїїивно брзо и со висок сїїейен на сїґурносїї, ѡроґнозира л исходиї... ѡреїїсїїавувало ѡосїїиїнување од неїїроценлив значаї** (во овој пример има и други отстапувања од нормата).

Како една од важните карактеристики на македонската реченица треба да се спомене **повторувањето на предлозите** (со именски синтагми) и **на сврзувачките сред-**

рија, која, сепак, итешко можеме да ја одделиме од историјата на јоблискиите словенски народи (студент од Архитектонскиот факултет).

Најчести се одговорите според кои македонскиот јазик има автентична, бојата, бурна, голема, далечна, длабока, добра, долготрајна, долготрајна, компликувана, мачна, своја, соственена, ситара, итешка историја, а во еден одговор читаме дека таа (историјата) буди итажни сјомени.

Наспрема осаменото искажување дека историјата на македонскиот јазик е ипозната, стојат многубројните забелешки дека историјата на македонскиот јазик не се учи доволно и дека не се ипознава. Вакви одговори среќаваме кај испитаниците од сите факултети, вклучувајќи го и Филолошкиот. Овде заслужува да се цитира одговорот на студент од Правниот факултет: *Нашата неинформираност и нашето незнаење на историјата многу ни итешка и ипоза скајо ќе не чини.*

Вниманието го привлекуваат одговорите во кои се вели дека историјата на македонскиот јазик е крајка, а еден студент од Економскиот факултет го карактеризира македонскиот како млад јазик, итазе. Сепак, во рамките на одговорите од овој вид најчесто се нагласува дека се мисли на стандардниот јазик, за кој се вели дека е кодифициран во средината на дваесеттиот век, но дека неговите корени се длабоки зашто изворниите дијалекти имаат свое долготрајно.

Дваесетина студенти од различни факултети го споменуваат К.П. Мисирков и неговите заслуги за кодификацијата на македонскиот јазик. Во помал број одговори се споменува и придонесот на Бл. Конески со одделни реакции на нападите врз него, а се среќаваат и забелешки во врска со неговата дејност.

Се разбира, има и одговори од типот: *Македонскиот јазик нема историја: сега скоро е иризниј како итаков* (студент на Архитектонскиот факултет), како и: *Македонскиот јазик има сомнителна историја (како и секоја историја)* (студент на Природно-математичкиот факултет).

Одговорите на прашањето за местото на македонскиот јазик меѓу словенските јазици, како и меѓу јазиците воопшто заслужуваат повнимателна анализа, анализа што ќе ни помогне во добивањето сознанија за

причините за нашиот однос кон нашиот јазик. Овде, накусо, ќе ги претставиме одговорите, поделени на четири групи:

- а. Во првата група ги вклучуваме одговорите во кои се прави обид објективно да се оцени местото на македонскиот јазик, па се вели дека е ириситојно, рамноправно, еднакво, како и дека македонскиот јазик има (свое) место меѓу словенските јазици, односно дека си го има местото без разлика дали некој го иризнаваат или не. Има и искажувања од типот: *Македонскиот јазик е на исто ниво со сите јазици, а еден одговор гласи: Се наоѓа некако!*
- б. Во втората група ги наведуваме одговорите што почнуваат со иреба, мора, заслужува, има ираво. Според овие анкетираните студенти, македонскиот јазик иреба да биде рамноправен, да се иреира исто како другите јазици, да има иста важност, но и: да биде на ирво место. Се среќаваат и одговори: *Македонскиот јазик мора да биде рамноправен; односно: Македонскиот јазик има ираво на свое место; заслужува место меѓу другите јазици; заслужува еднаков ирејман, со белешка во заграда: иако не е итака.*
- в. Во третата група спаѓаат одговорите од типот: *Македонскиот јазик се иипценува, слабо е ценет, никој не го ценит, иипценет е, осипоруван, негипран, омаловажуван, ииписнуван, не го иризнаваат, не е доволно ипчипуван, не коипира најдобро, се наоѓа во инфериорна ипложба, се наоѓа на најниско ниво.* Кон овие, се приклучува одговорот: *Македонскиот јазик е црни овца меѓу јазиците.* Во еден одговор се дава и можната причина за ваквата состојба: *Македонскиот јазик не е ценет затоа што ние не го цениме.*
- г. Во четвртата група ги вклучивме одговорите што му даваат највисоко, ирво, централно, важно, видно, челно место на македонскиот јазик. Во еден одговор се вели дека македонскиот јазик одлично коипира, а во друг дека неговото место се зацврстува.

Од сите наведени, се изделува одговорот на студент од Архитектонскиот факултет, кој гласи: *Нема иипреба да се зборува за местото на македонскиот јазик меѓу другите јазици: македонскиот јазик ни ирипаѓа нам, на Македонците, и иреба да го негуваме и да го сакаме како најсвето нешто.*

приватните телевизиски куќи. Има и оправдани забелешки во поглед на јазикот на гостите на различните емисии, со што доаѓа до проблемот сврзан со односот на т.н. јавни личности кон јазикот и овде на прво место се поставени политичарите: како се изразуваат и колку го почитуваат македонскиот јазик.

Студент од Медицинскиот факултет го одбележува несоодветниот пристап кон јазиците на нашите соседи Југославија и Бугарија затоа што дозволуваме да не се врши превод од и на нивните јазици.

Во одделни одговори на студенти од Правниот, Електротехничкиот и Филолошкиот факултет се чувствува извесна поврзаност со дневната политика, па се споменуваат и одделни партии како главни виновници за загроеноста на македонскиот стандарден јазик. Во оваа група одговори спаѓаат оние во кои се вели дека македонскиот стандарден јазик е загроен од *самонаречениите македонски Бугари, од буѓарофилиите* (студенти од Електротехничкиот факултет), *од буѓаршиштината* (студент од Правниот факултет), *од буѓарски ориентираниите Македонци, од актуелниот власт, од ѝросрпски и ѝробуѓарски ориентирани групи* (студенти од Филолошкиот факултет). Во еден одговор на студент од Филолошкиот факултет се вели: *Македонскиот јазик е атакуван од поединци или пак групи од соседниите држави, ишто не е невообичаено во својот вооштито. Она што загрожува е фактот дека во рамките на соопштвената држава постојат луѓе кои работат свесно, се залагаат во негирањето на самобитноста на македонскиот јазик, ишто не е практика никаде во својот.*

Има и одговори во кои се наведува дека *македонскиот јазик е загроен постојано од инстинктивните што треба да се грижат за него* (студент од Архитектонскиот факултет), а во одговорот на студент од Природно-математичкиот факултет се вели дека е *загроен од наши академици кои самите си го негираат.*

Самокритичноста на одделни анкетирани студенти доаѓа до израз во одговорите: *не го познаваме; го поштуваме стандардниот јазик; немаме свесност за вредноста на она што е наше; неодговорни сме кон наследството, кон историјата, кон сопствениот идентитет; не покажуваме грижа за правилна употреба на јазикот.* Студент

од Архитектонскиот факултет одбележува: *Причина за загроеноста на македонскиот (стандарден) јазик е отуѓеноста на обичниот човек од него.*

Одделни анкетирани студенти ја гледаат загроеноста на македонскиот стандарден јазик во употребата на дијалектите пред сè во јавното, службеното општење, а студенти од Архитектонскиот, од Филолошкиот, од Факултетот за музичка уметност, како и од Земјоделскиот факултет зборуваат за загроеноста на македонскиот стандарден јазик од *скопскиот жаргон* или *сленг*. Анкетираниите, меѓу другото, укажуваат и на фактот дека младите *речиси никогаш не зборуваат либерално.*

Мал број анкетирани одговориле дека македонскиот јазик *не е загроен*, а во еден одговор на студент од Филолошкиот факултет се вели: *Македонскиот јазик е загроен од сировиите да не биде загроен.* Студент од истиот факултет нагласува: *Македонскиот јазик не може да биде загроен од никој зашто секој Македонец ја знае и ја ценува неговата огромна вредност.*

Во врска со внатрешните состојби, од одговорите на студентите може да се насети чувството на загроеност од јазиците на малцинствата што живеат во Република Македонија, а пред сè од албанскиот јазик. Во одговорите од студентите од сите факултети се среќаваат одговори од ваков вид, со тоа што кај студентите од Педагошкиот факултет и кај оние од Факултетот за физичка култура тој процент на одговори е повисок. Во одговорот на студент од Ветеринарниот факултет се вели: *Македонскиот јазик е загроен во западниот дел на Македонија – ишту речиси и не се употребува.* Цитираме и три искажувања на студенти од Филолошкиот факултет: *Треба да не се дозволува двојазичност во нашата земја; Македонскиот јазик мора да остане единствен службен јазик во државата; Во Македонија – на македонски.*

Меѓу анкетираниите што наоѓаат основа за загроеност на македонскиот стандарден јазик однадвор, има такви што зборуваат за односот на одделни држави кон македонската држава и кон македонскиот јазик. Анкетирани студент од Филолошкиот факултет вели: *Секој јазик е на некој начин загроен. Би се рекла дека нашиот е загроен од сите четири страни.* Голем е бројот на одговорите во кои се нагласува дека за-

хрватскиот, на бугарскиот и на словенечкиот јазик, од анкетата произлегува дека е српскиот јазик најразбирлив од сите, односно околу 99 % одговориле дека го разбираат. Околу 86% од студентите го разбираат хрватскиот јазик. Разбирањето на бугарскиот јазик не е толку изразено (околу 43 %), а словенечкиот јазик е убедливо најмалку разбирлив јазик за студентите (15%). Познавањето на српскиот и на хрватскиот јазик е најверојатно поврзано со изучувањето на овие јазици (како еден) во основното образование. Тоа може да се види и од тоа што разбирањето е послабо кај студентите од I и од II година.

Односот кон сопствениот јазик може да дојде до израз и при контактите со претставници на различни народи, носители на различни, па макар и блиски јазици. На студентите им беше поставено прашање на кој јазик општат кога се во СРЈ, во Хрватска, во Словенија и во Бугарија. Одговорите сугерираат дека студентите од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ го ценат македонскиот јазик и сметаат дека оние со кои контактираат во другите јужнословенски средини би требало, ако сакаат, да ги разбираат. Така, 55 % од анкетираниите студенти наведуваат дека зборуваат македонски во СРЈ, 45 % – во Хрватска, 52 % во Словенија и 86 % – во Бугарија. Сепак, има и студенти што наведуваат дека во овие држави општат и на јазиците на средината: 40 % на српски во СРЈ, 8 % на хрватски (покрај 33 % на српски) во Хрватска и 6 % – на бугарски во Бугарија. Во поглед на општењето во Словенија, 40 % од анкетираниите се изјасниле дека општат на српски. Покрај ова, во одговорите на сите прашања, со различен процент на застапеност се јавува и англискиот јазик.

Само на студентите од Филолошкиот факултет им беше поставено прашањето дали би изучувале некој од јазиците на соседните народи. За изучување на грчкиот јазик се изјасниле околу 40 % од анкетираниите, потоа доаѓа албанскиот со 27 %, па српскиот со 22 % и последен е бугарскиот со 11 %.

Со оглед на фактот дека студентите од Филолошкиот факултет за своја професија го одбрале занимавањето со еден или со повеќе јазици, што подразбира помалку или повеќе свесен однос кон јазичната проблематика, на студентите од другите факултети им беше поставено прашањето:

Дали има нешто што Ви пречи во врска со употреба на или со употреба на македонскиот литературен (стандарден) јазик и што предлагате за подобрување на состојбата?

Од вкупно 879 анкетирани студенти, на ова прашање не одговориле 268, со „не знам“ одговориле седумнаесетмина, 77 испитаници одговориле со „да“ без образложение, а дури 199 се изјасниле дека не им пречи ништо.

Меѓу оние што одговориле на ова прашање водат испитаниците на кои им пречат *србизмиите* (39); на 16 студенти им пречи големиот број *сѝрански зборови*, на 11 – *ѝурцизмиите*; четворица се искажале против *влијанието од англискиот*, а на двајца им пречат *буѓаризмиите*. Десетмина студенти се искажале дека им пречи *ујоѝребаѝа на албанскиот јазик*. Интересен е односот кон *дијалектизмиите*, споменати во 27 анкетни листови. Студентите, по правило, се искажуваат против употребата на зборови од народните говори во официјалното општење (во Собранието, во средствата за јавно информирање и сл.). И во рамките на оваа анкета, како и во рамките на други вакви анкети организирани од страна на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици на Филолошкиот факултет, се забележува извесен антагонизам на македонските родени зборувачи од „внатрешноста“ кон „скопскиот жаргон“ односно кон „говорот на младите скопјани“: во оваа смисла се искажале 13 анкетирани студенти.

Во рамките на пошироките образложенија за тоа **што им пречи** на студентите во врска со (не)употребата на македонскиот стандарден јазик можеме да ги прочитаме следниве искажувања:

- отсутството на национална свест;
- неупотребата на македонскиот јазик на целата територија на Република Македонија, односно фактот дека тој не е застапен во целата држава;
- фактот дека македонскиот јазик не се цени доволно;
- дијалектниот израз на политичарите и воопшто на личностите од јавниот живот, како и на водителите во електронските средства за информирање;
- луѓето што треба да го бранат, а го негираат јазикот;
- фактот дека родените зборувачи не го владеат јазикот, како и фактот дека малцинствата не се трудат многу да го научат;

отстапувања од нормата се забележуваат кај студентите од Филолошкиот факултет.

Отстапувања има на сите јазични рамништа.

Од областа на **правописот** ги одбележуваме следниве отстапувања:

- отсуство на надреден знак кај заменските форми: *се* (место *сè*), *не* (место *нè*), *и* (место *ì*);
- пишување мала почетна буква таму каде што треба да се пишува голема: *македонциѝе* (*Македонциѝе*), *американциѝе* (*Американциѝе*), *балканоиѝ* (*Балканоиѝ*), *буџариѝе* (*Буџариѝе*), *сиѝе* *словени* (*сиѝе Словени*);
- пишување голема почетна буква таму каде што треба мала: *Срѝскиоиѝ*, *Хрваѝскиоиѝ*, *Буџарскиоиѝ*, *Македонскиоиѝ јазик* (*срѝскиоиѝ*, *хрваѝскиоиѝ*, *буџарскиоиѝ*, *македонскиоиѝ јазик*), *Скоѝјани* (*скоѝјани*);
- неправилна поделба на зборовите на слогови: *мн-оџу*, *ѝо-лку*, *бид-иѝ*, *најубав-иѝе*, *усѝ-анови*;
- разделено пишување на зборови што се пишуваат слеано: *до некаде* (*донеккаде*), *ѝо инѝересно* (*ѝоинѝересно*), *нај убав* (*најубав*), *не кулѝурен* (*некулѝурен*), *не убаво* (*неубаво*), *не ѝризнавање* (*неѝризнавање*), *кој ѝѝо* (*којѝѝо*), *сеџа за сеџа* (*сеџа засеџа*), *џоре наведениѝе* (*џоренаведениѝе*);
- слеано пишување на зборови што треба да се пишуваат разделено: *сеуниѝе* (*сè уѝиѝе*), *несум* (*не сум*), *незнам* (*не знам*), *кадеѝѝо* (*каде ѝѝо*);
- грешки во едначењето по звучност: *среѝсѝва* (*средсѝва*), *ѝреѝици* (*ѝредци*), *зидкулисни* (*зидкулисни*), *одколку* (*оѝколку*), *ѝредходниѝиѝе* (*ѝреѝходниѝиѝе*), *ѝредсѝавува* (*ѝреѝсѝавува*), *србски* (*срѝски*), *неоѝходно* (*неоѝходно*);
- грешки во правописот на *ј*: *идеа* (*идеја*), *исѝториаѝа* (*исѝоријаѝа*);
- грешки во правописот на *ф*, *в*: *аѝѝенѝичен* (*авѝенѝичен*), *сѝаќање* (*сѝаќање*), *сѝера* (*сѝера*);
- отсуство на удвојување на некои согласки, како и удвојување на согласки таму каде што не е дозволено: *се одделува* (*се оддедува*), *ѝодржуваѝѝ* (*ѝоддржуваѝѝ*), *ѝоѝѝѝиснува* (*ѝоѝѝиснува*);
- примери со отсуство на некои гласови: *ѝресѝавува* (*ѝреѝсѝавува*), *чусѝѝа* (*чувсѝѝа*).

Од областа на **морфологијата** се среќаваат, главно, познати отстапувања:

- во врска со родот на одделни именки на консонант: *никаков ѝочииѝ* (место: *никаква ѝочииѝ*);
- мешање на глаголските групи: *Да се слушнине...*, *Да се ѝресѝани со Буѝава азбука* (*да се ѝресѝане...*), *На ѝаѝ сме да џо изџубеме јазикоѝ* (...*да џо заџубеме...*);
- колебања во поглед на оформувањето на глаголските придавки: *исѝеран мозок* (*исѝеран*, но подобро можеби: *измиен*), *ѝризнаеѝ јазик* (*ѝризнаѝ* или *ѝризнаен*);
- грешки во оформувањето на суперлативната форма од прилогот *мноџу*: *највеќе*, *најѝовеќе* место *најмноџу*;
- колебања во поглед на формите на личните заменки: *Нив им одџовара* (*Ним им одџовара*);
- отстапувања кај показните заменски зборови: *овака* (*вака*), *оваа ѝраѝање* (*ова ѝраѝање*), *оноа* (*она*);
- колебања во поглед на еднинските и на множинските форми на одделни заменки: *неѝни дијалекѝѝ* (*неѝиј дијалекѝѝ*), *некој ѝѝурѝизми* (*некои ѝѝурѝизми*), *некој неџови дијалекѝѝ* (*некои неџови дијалекѝѝ*);
- грешки во редот на составните делови на неопределените заменки: *било кој* (*кој било*), *било ѝѝо* (*ѝѝо било*), *било каков* (*каков било*);
- употреба на прилогот *ѝѝрум* како предлог: *ѝѝрум свеѝѝоѝ* (*низ ѝелиѝоѝ свеѝѝ*);
- појава на предлогот *на* таму каде што не мора да се употреби: *издавање на книџи*;
- отсуство на членски морфемии таму каде што би требало да бидат употребени: *џо браниѝ како очи во џлава* (*како очииѝе во џлаваѝа*), *Ми ѝречи уѝоѝреба* *на лаѝѝиѝница* (*Ми ѝречи уѝоѝребаѝа на лаѝѝиѝницаѝа*).

На **лексичко рамниште** во јазичниот израз на анкетираниите студенти се забележува присуството на зборови карактеристични за разговорниот функционален стил, како: *милѝе*, *зборам*, *се збори*, *сеџде* и сл. Се среќаваат и поголем број зборови од туџо потекло – неприфатени од нормата: *касно* (*доцна*), *смеѝѝа* (*ѝречи*), *оѝѝереѝѝува* (*оѝѝо-варува*), *обавезно* (*зидолџѝѝелно*), *доѝри-несе* (*ѝридонесе*), *можда* (*можеби*), *замерка* (*забелешка*), *мноѝѝѝво* (*мноѝеѝѝѝво*), *се ѝорекнува* (*се одрекува*) итн.

Од областа на **синтаксата** најчесто се среќаваат отстапувања во врска со *да-конструкцијата*, и тоа:

искажувањето: „Сево ова ни дава за право да го квалификуваме *Елфаско* како списание со некоректен јазичен израз, со недоволна грижа за почитувањето на јазичната норма. Оригиналноста, разновидноста на содржините застапени во него, креативноста во графичкиот изглед на списанието – не се доволни за квалитетно списание.“

Внатрешен патник

Сојузот на студентите на Филозофскиот факултет го издава списанието *Внатрешен јазичник*. Списанието излегува еднаш месечно.

Од извршената јазична анализа може да се заклучи дека му е потребно лектура на списанието, бидејќи има голем број грешки на сите јазични нивоа.

Одделно, на правописно ниво се забележува неправилност во однос на:

– употребата на цртичката:

Насијаватија ја изведуваат околу 150 насјавници и соработници од сите насјавно научни звања.

Во почетокој се корисиле два јазични канални имјани и јазик : дејски-единечно канални имјани и мултиканални имјани.

– неправилните скратувања на зборовите:

Разговараме со Асс. Д-р Горан Ајдински кој беше организатор на одбележувањето на овој празник кај нас.

Од првиот ден ја доаѓањето студентите се јавени под к-да на к-дан-јот на касарната.

– отстапувања во поглед употребата на големата буква:

Во Југославија бевме Југословени, а сега сме: македонци, албанци, турци, роми, власи, срби...

– отстапувања во поглед на пишувањето на запирката:

Тука се јавува немоќа на одреден број родител да се справат со воспитни проблеми, кои се јавуваат во развојот и во воспитувањето на своите деца. (Овој пример бара лекторска интервенција и во врска со употребата на заменската придавка свој).

На морфолошко ниво има различни отстапувања во врска со:

– употребата на предлозите или во поглед на нивното мешање со некои прилози:

За време на операцијата приемничкиот стимулатор се имплантира под кожата назад во на масоидната коска.

После зараснувањето на инцизијата, косата ќе порасне и ништо нема да се јознава.

– отсуство на членска морфема таму каде што треба да биде употребена:

Прво се учи првиот дел (1), вториот дел (1+2), ја прв, вториот и третиот дел, заедно (1+2+3) и на крај сите четири дела (1+2+3+4).

– се среќава и самостојна употреба на не-свршени форми од свршени глаголи:

...ни се случуваат во секојдневие на пр. кога се возбудиме.

Во однос на лексиката има честа употреба на србизми:

Успешите не би биле јакви, доколку на факултетите се зајакнува генерациите студенти, досвојни за јазикот кој го избраа.

Но, прераната смрт ја пореметила неговите планови.

Кај јусеничарите јазикот најчесто е на предниот јазикски јазик.

Отстапувањата на синтаксичко ниво се најчести:

– се сретнува разбивање на да-конструкцијата:

...студентите да практично се зајакнуваат со јазикот на АРМ.

– се употребуваат конструкции што му се туѓи на македонскиот стандарден јазик:

Тие се неопходни да би се единката развила во хумано суштество.

– има употреба на сврзници од српскиот јазик:

Тој е привлечен од мајките во примничкиот стимулатор така да трансмитираат свој фиксирани на местите.

Во трансмитираат може да се влезе од одозгора, од страна, али најчесто влезот е од страна.

– употреба на предлогот на во состави каде што не мора да се употреби:

Втора генерација на оклојни трансмитери.

– се јавуваат синтагми што не се својствени за македонскиот јазик:

Со нуклеус 22 каналниот имјани систем чии елементи се програмирани за секое јединечно дејство се условуваат пријатни и сиѓурни звучни сензации.

Реченицата како целина не е правилна.

И за ова списание може да се каже дека не ги задоволува стандардите што се пишани со нормата на македонскиот јазик.

се наметнува присилно плаќање на студентите за списание што не ги задоволува нивните интереси и барања. Од друга страна, тие се незадоволни и од начинот на неговата дистрибуција, бидејќи многу студенти никогаш не успеваат, а одделни ретко успеваат да добијат примерок. Значи, треба да се обрне внимание и на начинот на доставувањето доволен број примероци на соодветно место на факултетите.

Во врска со ова прашање студентите изјавуваат: *Ситџе уџлаќаџиџи а не е џиџој квалиџиџиџи; Сџисание џод џросек, со мноџу нафрлани раџоџиџи; Го чџиџам само зџиџоа џиџо морав да џо кџџам; Некој дебело џечали од џџака лоџи весџиџи; Не џо чџиџам зџиџиџо никоџаџи не можам да начекам да земам.*

Да ја споменеме и групата од извесен број студенти кои сметаат дека списанието воопшто не треба да постои, да не се печати, нарекувајќи го *џромашена инвестџиџиџиџа, моноџол* и сл., сметајќи дека за него попусто се троши хартија.

Сепак не е мал и бројот на студентите што сметаат дека списанието е добро, или *суџер*, или пак дека се подобрува, односно дека има постојан квалитет. Како илустрација на овој став ги предлагаме следниве искажувања: *Добар е. Дознавам за акџивносџиџиџе и за џроблемџиџе на дрџџиџиџе факулџџиџиџи; Креџџивџо, инџтересџо, џривлечџо, за секоџо џо неџиџо; Одлично е, со консџиџанџиџиџо среден квалиџиџиџиџи на содрџинџиџиџе.*

На спроведеното анкетно прашање во врска со списанието немаше ниту една критика во врска со употребата на македонскиот стандарден јазик, па затоа направивме мала јазична анализа на неколку примероци од списанието.

По извршената анализа дојдовме до заклучок дека текстовите се лекторирани, со исклучок на расказите или на поетските творби, кои се пренесени во оригинал.

Најмногу грешки има на синтаксичко рамниште, поточно во конструкциите на речениците или пак во редот на зборовите, па среќаваме примери од типот: *Нека Алиса и Боби сџикаџиџи да комуџиџираџиџи џџајџо; Исџиџо џџака, Порџиџуџалиџа е заџнџиџересџираџа, Канада и два џрада во Франџиџиџа; Таџџо ми е џо коџаркаџиџа џа џџака јас сум сама во џливаџеџиџо, оџџако сесџџра ми се оџџкаџа.*

На морфолошко и на фонетско рамниште нема некои позабележливи грешки, а на правописен план грешките се однесуваат на отсуството на надредни знаци или на начинот на употребата на запирката.

Од друга страна, има голем број примери на употреба на зборови од странско потекло, пред сè интернационализми, на пример: *Теџџароџиџи е ефеџерен, џџој е уџџџраакџиџуелен.*

Некои од термините се пишуваат во оригинал: *Засеџа сме заџџворени и изоџлирани од оџие џiese of џiџd свеџџови; ...муџичкиџиџе џравџи како: арџи рокоџиџи, џанкоџиџи, new wave и сл.; Дали некој вооџиџиџо очекуваџе суџер каубоџи? Муџикаџиџа се џреџиџоџува во некој 70's funky звук, со цел да биде џofreaky.*

Исто така се забележуваат примери во кои се употребуваат жаргонизми со цел да се постигне поголема автентичност во прикажувањето на темата, односно да се постигне поголема блискост со јазичниот израз на читателите: *Прво ве рока муџикаџиџа, а џџоџоа слеџи мамурџак; Не ме заџџа џџиџо ќе наџџиџе криџџикаџиџа; Намесџо – per second billing – се џојавџиџа нови моџели на моџџџки.*

Општ е заклучокот дека треба да се обрне поголемо внимание, пред сè на изборот на содржините и на темите што треба да им се презентираат на студентите, да се избегнува претерувањето во употребата на туѓите зборови, тие, по можност, да се заменуваат со македонски термини, зашто станува збор за списание на една голема маса млади луѓе, списание што може да влијае многу не само на однесувањето на своите читатели туку и на нивниот јазичен израз.

Лоза

По пауза од скоро две години, излезе од печат дванаесеттиот број на списанието на Сојузот на студентите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Лектор на овој како и на претходните броеви на ова списание, е Магдица Лалова.

Содржините што му ги предлага на читателот овој број на списанието се однесуваат пред сè на настаните важни за студентите на овој факултет (одбележување на патронатот и на одделни годишнини, собири, студентски иницијативи, страници за катедрите и сл.), но најголемиот број од прилогите се од областа на книжевноста (текстови од студентите, преводи и препевы, прикази). Сепак, не може да не се одбележи и (дискретно) мешање на политиката.

Интервенцијата на лекторот во голема мера го ослободува читателот од сопнување на јазични грешки, со какви што се среќава во нелекторираниите, па и во некои лекторирани студентски списанија. Сепак, има места што бараат повнимателно чита-

БЕЛЕШКИ ЗА УЧЕБНИЦИТЕ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЗА VI ОДДЕЛЕНИЕ НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Идејата за одобрување повеќе од еден учебник за одделните предмети е добра, под услов навистина да биде најзастапен најквалитетниот учебник. Спроведувањето во дело на оваа идеја, меѓутоа, покажа дека во нашава средина сè уште нема услови за тоа, така што е подобро Министерството за образование и наука да оформи свои (стручни) комисији, кои ќе ги оценат сите учебници што конкурираат за одделните предмети и ќе одобрат по еден, врз основа на неговите квалитети од стручна, од методска, па и од техничка гледна точка. Министерството треба да го има последниот збор во одобрувањето на учебниците, но врз основа на стручна оценка.

Предметот македонски јазик и во основното и во средното образование заслужува особено внимание. Новата практика на поврзување на содржините од подрачјата **јазик, литература, изразување и творење**, како и **медиумска култура** членовите на Советот не ја оценуваат како добра, затоа што, како што може да се види од одобрените учебници, подрачјето **јазик** не го добило потребниот простор, ниту пак соодветниот начин на обработка. Можеме да кажеме дека е во овие учебници јазикот претставен како потчинет на литературата, а тоа не е прифатливо како постапка затоа што на литературата ѝ е неопходен јазикот, а на јазикот не му е неопходна литературата (тој се употребува, како што е познато, освен во рамките на уметничколитературниот, уште и во: разговорниот, публицистичкиот, административниот и научниот функционален стил). Како краен случај, можеме да замислиме роден зборуваач што е или неписмен или недоволно писмен, зборуваач што не прочитал ни едно дело од областа на уметничката литература, а сепак мо-

же слободно да си ги изрази потребите, мислите, чувствата – на својот јазик. Едно треба да биде јасно: основната задача на предметот **македонски јазик** е да ги оспособи македонските родени зборуваачи правилно да пишуваат и слободно да зборуваат, а од афинитетите на одделни од нив зависи дали ќе ѝ се посветат на литературата.

Со поврзувањето на подрачјето **јазик** со подрачјето **литература и лектира** кај учениците создаваме впечаток дека стандардниот јазик не може без литературата и со тоа уште повеќе го оддалечуваме од нивниот секојдневен начин на употреба на јазикот.

Специјализацијата во секоја научна област не е случајна: не постои автор што може да биде компетентен за повеќе области, особено за области како овие застапени во рамките на предметот **македонски јазик**. Токму затоа и се препорачува во изработката на учебниците да учествуваат повеќе автори, а меѓу нив особено важно треба да биде присуството на активни наставници, наставници што се во непосреден контакт со актуелните генерации ученици.

* * *

Оваа година, по Конкурсот за одобрување на учебници за V и VI одделение во основното образование, објавен од страна на Министерството за образование и наука, за предметот **македонски јазик за VI одделение** се одобрени три учебници. Тоа се учебниците на:

- 1) Л. Ефтимова и А. Стојанова, **Македонски јазик за VI одделение** (понатаму во текстот **МЈ1**); рецензенти: д-р В. Стојчевска-Антиќ, проф. на Филолошкиот факултет, С. Велкова, проф. по македонски јазик во ОУ, Т. Орачева, проф. по

99); на друго место (стр. 103) се бара во посочен текст да се најде зборот во кој согласката *д* не се едначи со следната, безвучна согласка; понатаму (стр. 109) погрешно се сугерира дека ако од именката *мирис* се образува придавка со наставката *-лив* ќе се добие збор во кој согласката *с* „отстапува од правилото за едначење по звучност, бидејќи се наоѓа пред сонант“, па се бара да се образуваат на ист начин и придавки од *мироси* и *жалоси*, – што е погрешно поставено (в. *Правои*, 1998, стр. 24, т. 47е: „Во допир со сонантите не се врши едначење по звучност: *мирослив*, *миросница*, *мирослив*.“). Во **МЈЛ** се постапува според Програмата, со повторување на поделбата на согласките по звучност и со посочување на отстапувањата. (Можеби е подобро примерите за отстапувања во сопствените именки за оваа возраст на учениците да отпаднат.)

4. Во **МЈ1** кај акцентирањето на сложените зборови погрешно е употребен терминот „трисложно“ наместо третосложно, а кај отстапувањата од третосложното акцентирање не е означен акцентот, па е нејасно во што е отстапувањето. Во **МЈ2** се наведува само зборот *шарайана* како пример за отстапување од третосложното акцентирање, а на друго место се наведува сомнителниот однос *уирово-уирово* како пример за именка наспрема прилог, Во **МЈЛ** обработката на ова прашање е доста добра; погрешно е одбележан акцентот на *еднојодруго*.

5. Во **МЈ1** при обработката на именките погрешно е употребен терминот „завршеток“ наместо *завршок*; поимот *ојределеноси* наспрема *неојределеноси* би требало да се пообјасни – формулацијата „Со членувањето се изразува определеноста, а со нечленувањето се изразува неопределеноста на именките“ е формална и не ги проширува знаењата на ученикот за оваа категорија. Инаку, во обработката на категориите на именките се настојува да се следи Наставната програма. Во **МЈ2** се наведуваат неколку примери на именки од женски род на согласка, неколку именки во форма на збирна множина и неколку именки во основна форма, и се поставуваат во врска со нив разни прашања и задачи. Некаков опис или појаснувања за граматичките форми и нивните значења нема. Во **МЈЛ** обработката на именките во целост ги опфаќа содржините што ги определува Наставната програма, со повторување, објаснување на ос-

новните поими и опис на формите. Неприемлива е формулацијата: „Именките се менливи видови зборови...“. При определувањето на граматичкиот род на именките, подобро е да се зборува, наместо за „најчестите наставки на кои завршуваат именките од определен род“, за карактеристични завршоци, во однос на кои има и некарактеристични, на кои инсистира Програмата („со потенцирање на исклучоците“). Во констатацијата „именките од машки и од женски род во множината завршуваат на *-и*, а именките од среден род на *-а*“ се изгубило од предвид дека за именките од ср. р. на *-е* карактеристична е во множината наставката *-иња*; можеби, поради тоа под обична множина е наведен примерот „Сите *бебиња* се убави!“ (*бебиња* мн. од *бебе*), а под избројана множина „Тетка ми има четири *борчиња* во бавчата.“ (*борчиња*, исто така, обична множина од *борче*, а не избројана множина), што е груба грешка, зашто ја нарушува претставата за единството на граматичката форма и граматичкото значење. Кај категоријата определеност неприфатлива е формулацијата дека „со членот *-он* се означува најголема оддалеченост“, а кога се кажува дека членската наставка се согласува со родот, но и со завршокот на именката (и овдека како во **МЈ1**) е употребен погрешниот термин „завршетокот“.

6. Во **МЈ1**, при објаснувањата на глаголските категории вид и време, тешко можат да придонесат за проширување на знаењата на учениците за глаголот директните констатации: „Постојат несвршени глаголи кои се викаат повторливи, бидејќи искажуваат трајно (!) дејство што се одвива со прекини, со повторување...“; „Постојат и двовидски глаголи, чиј вид (свршен/несвршен) може да се определи...“; или, кај категоријата време, по наведувањето на сегашното, минатото и идното време – „Покрај нив постојат и други глаголски времиња:“ (се набројуваат сите други времиња). Во **МЈ2** се даваат два пара од несвршен и свршен глагол со кои се проверува знаењето на ученикот за глаголскиот вид и се поставува задача да се образуваат видските двојки од неколку глаголи, а тие да се прошират во тројки со повторливи глаголи, без претходно објаснување на поимот повторливи глаголи (за кои не се зборува во учебникот за петто одделение). Нејасно е од каде ќе дојдат учениците до претставата за повторливите

Во **МЈ1** се дава основна информација за формите и за образувањето на глаголската придавка; наместо „има форма за трите рода“ би требало да стои – форми. Во **МЈ2** се посочуваат неколку глаголски придавки од текст во учебникот, се обрнува внимание на нивните форми, се бара да се определат со членските наставки и да се одговори „зошто се наречени глаголски придавки, односно што е глаголско, а што придавско кај овие зборови“. Претходно запознавање со глаголската придавка нема. Во **МЈЛ** определувањето на поимот глаголска придавка е непотребно развлечено и неразбирливо: „Глаголската придавка е нелична глаголска форма од исти причини како другите нелични форми... – има глаголски дел во кој не постојат типични глаголски белези. Во неа отсуствува категоријата лице, па така глаголската придавка е збор кој однадвор повеќе личи на придавка отколку на глагол, иако е образувана од глаголи“. Необична и неточна е и формулацијата со која се толкува употребата на глаголската придавка во сложени конструкции со помошниот глагол сум (сум замолен, бевме најшерани и др.): „Во овие случаи глаголската придавка е составен дел од глаголското дејство, таа го именува видот на глаголското дејство кое се врши во речениците со помошните глаголи (сум и има)“, при што за конструкцијата има + глаголска придавка ништо не се кажува, а не се наведува ни пример.

7. Во **МЈ1** кон разгледување на придавките се пристапува со повторување, а потоа се обработуваат прашањата за поделбата на придавките, за нивните граматички категории (род, број, определеност) и за степенувањето. При наведувањето на формите, испуштени се формите (и нечленуваните и членуваните) за множина; форми за множина не се наведуваат и кај степенувањето. Во **МЈ2**, според општата концепција на учебникот, не се дава систематски опис, ами на разни места во учебникот се наведуваат одделни придавки и се разгледуваат во нивната употреба. Најнапред (стр. 21) се среќава една степенувана именка, па во врска со неа се кажува дека степенувањето е карактеристика на придавките; потоа (33) се наведуваат неколку состави од именка и придавка за да се констатира дека атрибутот може да дојде и по именката; со два-три примери (40) се покажува прилошката употреба на одделни придавки; четири придавки

се наведени (84) како пример за антоними, па се бара да се определи, според можноста за степенување, од која група придавки се; во песна од учебникот се бара (91) да се пронајдат придавките и да се распределат според значењето; се поставува прашање (122) за разликата во значењето на формата *ѝреубава* и суперлативната форма на придавката *убав*. Во **МЈЛ** необична е формулацијата „Придавките се такви видови зборови...“. По редослед, подобро било степенувањето да се разгледа по поделбата на придавките, т.е. откако ќе се добие претстава за различниот карактер на значењата на придавките, поради што и не се степенуваат сите. Сомнителна е определбата „присвојни“ за придавките во составите: *селски ѝтуризам, г̀радски ѝревоз, с̀таречка болесѝ, младешка ѝубов* – дали во овие примери придавките одговараат на прашањето *чиј?* или на *каков?*.

8. Во **МЈ1** се дава најопшт опис на броевите и на нивните форми; бројните именки *двајца, ѝеѝмина* и др. не се посочени во определената форма. Во **МЈ2** преку примери од текст се бара да се покаже разликата меѓу *десеѝина* и *десеѝѝина*, се наведуваат уште и зборовите *двајца, ѝпројца* („Која е разликата помеѓу зборовите *двајца* и *ѝпројца* во реченицата *Поѝоа се обидоа уѝѝе двајца војници и еден офицер, но сѝѝе ѝпројца ѝаднаа од коњоѝ?*“) и слеано напишаниот сложен број во составот *чеѝѝирнаесеѝѝлјади ослеѝѝе* со прашање што се постигнува со слеаното пишување. Во **МЈЛ** описот е сообразен со Програмата, но се допуштани некои грешки или сомнителни примери. Меѓу наведените примери за тоа дека „броевите можат да се членуваат: *ѝеѝѝе години*“ се внесени и бројни придавки *ѝрвиоѝ час; десеѝѝиоѝ роденден*. Кај бројните форми за лица се наведуваат две различно членувани форми: *ѝеѝминаѝа* и *седумѝесмина*. – како е правилно? Кај броевите за приближна бројност – дали е пообично *ѝедесеѝѝ-ѝесеѝѝ илјади* или *ѝеѝѝе-ѝесеѝѝ илјади* (сп. *ѝеѝѝе-ѝесеѝѝ*)?

9. Во **МЈ1** се повторува знаењето за заменките и за нивната поделба, а потоа посебно се набројуваат лично-предметните заменки, се посочуваат формите за род и се прави поделба според значењето и функцијата; исто така, се опишуваат и показните заменки. Во **МЈ2** на повеќе места во учебникот се обрнува внимание на заменките,

хомоними, антоними и пароними, а на друго место во учебникот (стр. 95) под насловот на рубриката „Од нашиот јазик...“ се среќава една графичка претстава за основното и преносното значење на зборовите, без пошироко објаснување. Во **МЈ2** овие поими, исто така, се објаснуваат со кратки дефиниции во рубриката Нови поими; примерите за хомонимија (*йшшува убаво – убаво село* и сл.) се спорни, а *йријајино – неудобно* тешко може да се определат како антоними (можеби се мисли на контекстуални антоними). Во **МЈЛ** толкувањата на овие поими се поопширни; зборот *семир* (кај синонимите) не е потврден од нормата; примерите со зборовите *јазик, земја* се спорни како потврда за хомонимија и несоодветни за основно толкување на поимот, а во задачата (стр. 168) прашање е дали наведените зборови воопшто имаат хомоними.

14. Во **МЈ1** неологизмите се добро определени, а во **МЈ2** и **МЈЛ** се претставуваат, главно, со индивидуални (авторски) неологизми.

15. Општи забелешки. – Учебникот **МЈ1** е преоптоварен со разни технички решенија што доминираат над текстот, па можеби, поради тоа во него се допуштени голем број грешки. Насловите се неусогласени кај повеќе теми, на пример: Глаголи: Категорија вид / Глаголи: категорија време (в. и стр. 52, 56, 59, 62 Реченица; 107, 108, 112 Именки, и др.). Во употребата на интерпункциските и правописните знаци има многу недоследности: испуштена е точката кај повеќе реченици; се меша употребата на цртата и цртичката; неправилно се бележат наставките (в., на пример, стр. 112). Се среќаваат повеќе печатни и технички грешки.

– Учебникот **МЈ2** е технички добро, модерно уреден и многу коректно отпечатен. Страниците се поделени со вертикална линија на два дела (во однос 2 : 1); на поширокиот дел е отпечатен основниот текст, а на потесниот се толкуваат новите поими и помалку познатите зборови, но неудобно е што овој дел често останува празен. – Учебникот **МЈЛ** од техничка страна, исто така, е добро и коректно уреден, со „толерантен“ број грешки.

По разгледувањето на учебниците по македонски јазик за шесто одделение, можеме да заклучиме дека, што се однесува до обработката на содржините од програмското подрачје **јазик**, иако се одобрени три учебници, на основното образование не му е понуден соодветен учебник: учебникот **МЈ1** (на Л. Ефтимова и А. Стојанова) поради сериозните недостатоци од различен карактер што треба да бидат отстранети; учебникот **МЈ2** (на В. Горѓиевска-Димова, Г. Алексова и Н. Анастасова-Шкрињариќ) поради концепцискиот пристап кон разгледувањето на јазичните содржини, кој, според наше мислење е насочен кон потребите на наставникот, а го остава ученикот без неопходниот учебник од кој ќе може, со помош на наставникот, систематски да се запознава и да ги усвојува јазичните содржини предвидени со програмата; учебникот **МЈЛ** (на Ј. Владова) поради честите нестручни и погрешни толкувања на јазичните содржини.

Со овие учебници, во кои интегрално се обработуваат програмските подрачја **јазик, литература и лектира, изразување и творење**, па и **медиумска култура**, се отвора прашањето за застапеноста на секое од нив во единствениот учебник.

Совети за македонски јазик

или Си-еН-еН, ние нашиот *СП маркеј* го преименувавме во *еС-Пе*. Ваквото читање на нашите букви, најверојатно е резултат на познавањето на некои поединци повеќе на латиничното отколку на сопственото кирилично писмо. Прашање за себе е зошто требаше „Скопски пазар“ да премине во *СП*

маркеј? Ако ја „откриеме“ кратенката, добиваме: *Скојски ѝазар маркеј*!

Под какво влијание е логото на оваа реклама: „Повелете *комиџа*“, нема да коментирам, но една наша изрека вели: „Ако не знаеш, прашај“.

Розиџа Заева

Прашање: Како да се постапи при употребата на: *Ойшїи́на / ойшїи́на*, односно *Град / град...*?

За ваквите примери во Правописот (т. 70б, 39) се вели: „Во имињата на административните единици (во значење и на територија и на установа), што обично се сложени називи, првиот збор се пишува со голема буква: *Скојска околија, Прилејска ойшїи́на...*“. Според тоа: *Ойшїи́на на град...; Собрание на ойшїи́на...*

Прашање: Дали може да се напише *Свей̄ град, крсї̄* или *Свей̄а земја*?

Во примерите од овој тип, начелно, не треба да се употребува голема буква (в. Правопис, т. 72а), 40). Во посפעифични текстови кои се од, да речеме, наменска природа (главно религиски), ако се чувствува потреба дека треба да се истакне придавката, по консултации, ќе се напише голема буква.

Прашање: Дали може да се напише *Зай̄аден Балкан*?

Можни се две толкувања: ако придавката влегува во составот на имиња на определени подрачја што некогаш биле или што сега претставуваат целости во културен, историски и др. поглед, тогаш се пишува со голема буква; ако, пак, придавката се сфаќа како општа определба на географските имиња, тогаш се пишува со почетна мала буква (в. Правопис, т. 68а, 37). Примерот е нова политичка конструкција за која се претпоставува (или се предвидува) дека во иднина ќе претставува интегрирана целина. Сега за сега не можеме да се согласиме со првата можност.

Прашање: Како е правилно: *Инї̄ернеї̄* или *инї̄ернеї̄*?

Во печатените медиуми се среќаваат обете форми. Во овој случај има простор за двојно толкување; значи, да се сфати и како моќно, (веќе) институционализирано комуникациско име на светската електронска мрежа (со извесни посебности во однос на телевизијата, телефонијата итн.), и како општа именка.

КОМПОЗИТИ, СЛОЖЕНИ ИЗВЕДЕНКИ

Прашање: Дали се добри примерите *аудио ко́мїакӣ-диск* и *ме́гаинї̄ервј́у*?

Примерите се прифатливи.

Прашање: *Дејвис Куї реї̄резенї̄ацијай̄а*?

Вака не. Подобро: *Дејвис куї-реї̄резенї̄ацијай̄а*, или: *Реї̄резенї̄ацијай̄а (на...)* во *Дејвис куїої̄ / Дејвис куї наї̄йреварий̄е*.

Прашање: *лаї̄ино ѝејач*?

По аналогича на: *рок-ѝејач, џез-ѝејач* или, на пр. *афро-звук, лаї̄ино-звук* и сл., може и: *лаї̄ино-ѝејач*.

СКРАТЕНИЦИ

Прашања: *ЦД-ром; ВЕБ-сї̄раница / ВЕБсї̄раница; ГМ или ДЕМ*?

Првиот пример е прифатлив; за вториот сметаме дека е подобро да се напише со мали букви: *веб-сї̄раница*; за третиот пример, иако наскоро нема да има големо значење, ѝ даваме предност на првата скратеница: *ГМ*.

ДУБЛЕТИ

Прашање: Како е правилно: *суйсї̄анција* – *суйсї̄анции* или *суйсї̄анца* – *суйсї̄анци*?

Во РМЈ се одбележани обете форми, со тоа што како покоректна се посочува подолгата. Во Правописниот речник има само *суйсї̄анција* (како и *секвенција, асонанција* и др.) и така треба да остане. Дозволена дублетност има кај некои слични примери (*дисї̄анца* и *дисї̄анција*).

Прашање: *филозофија* или *философија*?

Во РМЈ и во Правописниот речник е дадена само формата *филозофија*. Во некои енциклопедии и лексикони обете форми се сметаат за коректни. Околу ова прашање во последно време сè повеќе се кршат копјата. Одреден број специјалисти од таа област се застапуваат за формата *философија*, при што изнесуваат аргументи за драстичната разлика во значењата на коренските елементи *-зофос* и *-софос*. Немаме причина да не им веруваме. Но, од друга страна, не може одеднаш да се исклучи факторот на традицијата, којашто во овој случај е затврдена во ликот *филозофија*. Треба да му се даде слобода на авторот самиот да се реши која форма ќе ја употреби.

Освен *скали*, во РМЈ е одбележана и формата *скалишиѝе* (со упатување и на *сѝолбшишиѝе*). Придавскиот дериват, и покрај, можеби, огрубувачката нијанса, според Правописот, треба да гласи *скалишиѝен ѝросѝор*.

Прашање: Може ли да се употреби *ѝисмена* како именка?

Потребен е поширокиот контекст во кој е употребена оваа придавка (со можните контекстуални нијанси или ограничувања); сепак, не е необично да се употреби самостојно (сп. *ѝисмена* = описменета; но: *ѝисмена* (задача) и сл.).

Прашање: „*Јона и ѝолжавоѝ*“: *Јонаовиоѝ / Јоновииоѝ / Јонинииоѝ ѝаѝко...* како?

Потребна е сигнализација на полот на Јона. Ако е Јона – жена, тогаш без никаква пречка ќе се образува придавката *Јонинииоѝ ѝаѝко*. Ако, пак, по некоја евентуалност станува збор за лице од машки пол, формата ќе гласи: *Јоновииоѝ ѝаѝко* (сп. *Никола – Николов* и сл.).

ДИЈАЛЕКТНА ПРОБЛЕМАТИКА

Прашање: Дали е *балдза* (sic!) = *свеска*? (дополнение: „сестра на жената, го нема во РМЈ“)

Деликатно е прашањето за употребата на дијалектизмите во одредени текстови. Но, без многу претпоставки, не би требало да бидеме претстроги и да ја забрануваме употребата на *балд’за* или *балдаза* за *свеска*, посебно ако природата на текстот го дозволува тоа.

НЕДОВОЛНО ПОЗНАТИ ЗБОРОВИ

Прашање: Дали *ѝишки // = кркми*? (дополнение: „затоа што никој не го разбира!“)

Во однос на понудената паралела *ѝишки = кркми* се согласуваме со лекторката Ружица Пејовиќ дека второто не е многу познато и може да предизвика нејаснотии во текстот. Ова се должи на популарноста и на честотата во употребата на *ѝиша* (и изведенките), како во основното, така и во редица преосмислени значења, наспроти *сѝриже* и изведенките. И предложе-

ната изведенка *сѝришки* можеби ќе заживее. Сепак, неблагодарно е да се предвидува дали во иднина ќе се засилува употребата на формите од *сѝриже*. Факт е, исто така, дека има силен отпор и за формата *кркми* (од турско потекло). Секако, не можеме да го сметаме да доволно силен аргумент фактот дека е некој збор (за некого) недоволно јасен (или е: неприфатлив, чуден, смешен...). Настојчивоста и доследноста во употребата даваат резултат.

Белешка: веројатно во дијалектите има зборови што се поприфатливи (и појасни); консултациите треба да продолжат.

Прашање: Дали е добра паралелата *ракља = чеѝорошка*?

РМЈ нуди ваква паралела. Во зависност од контекстот, може да се размислува и за употреба на *чаѝал*.

ЗБОРОВИ ОД СРПСКИОТ ЈАЗИК СО СООДВЕТНА ЗАМЕНА ВО МАКЕДОНСКИОТ

Прашање: Што да се употреби за *добавувач*?

Соодветни можат да бидат: *досѝавувач, набавувач*.

Прашање: Дали може *сузбивање (... ѝѝеѝниѝи)*?

Значењето може да се предаде со *оѝсѝранување*; во други ситуации и: *сѝречување, одбивање* (Српскохрватско-македонски речник).

Прашање: Што да правиме со *радилица*?

Тешко е да се очекува дека евентуалната изведенка *рабоѝилка* (по аналогија) би била пошироко прифатено решение. проблемот е навистина голем затоа што оваа форма е широко прифатена и е во долготрајна употреба. Не можеме да го испуштиме од предвид фактот дека во нашиот јазик се преземени и се преземаат зборови од туѓо потекло (посебно како термини во повеќе области, во случајов, од мотористиката), главно, од германскиот јазик; на пр. веќе усвоената форма *анласер* (Anlasser, во значење ‘задвижувач, раздвижувач, раздвижник’), потоа куплунг (Kupplung), лер (Leer), саух (Saug), хауба (Haube), рикверц

+ *compliance*

(дополнение: „...се инсистира да остане во текстот бидејќи медицинарите мислат дека адекватен превод нема; мое видување: *соработка, комфор на пациенти*“)

Таму каде што има исклучивост, потценување, ултимативност и зацврстена предубеденост дека „адекватен превод нема“, навистина, тешко се наоѓаат компромисни решенија. Со сета почит кон потребите за недвосмисленост во одредени стручни, специјализирани текстови за помал број добропатени читатели, не можеме да дозво-

лиме терминот да се употребува вака (во изворна форма) и во текстови за поширок круг читатели. Ниедна аргументација за некаква наводна непрецизност, или несеопфатност на преводните решенија не може да биде пречка за барање решенија. Предлозите на лекторката Гордана Ололовска, се разбира, дополнети со некои други контекстуално сродни, треба да бидат земени предвид. Во речниците се наоѓаат повеќе блискозначни зборови: *угодливост, угодување, услужливост, услужност, пресретливост, внимателност*, па и: *согласност, љубилност* и др.

Редакцијата

но достигнување во лингвистичката географија од тоа време, а во контекстот на европските лингвистички проучувања со кои кореспондирал самиот Селишчев (пред сè, француските) македонската дијалектологија уште во тоа време безрезервно би била издигната на степен на национална.

Ваквиот проект на Селишчев, очигледно, не им одел во прилог на бугарските филолози, кои како кофинансиери на неговите патешествија низ Македонија, па и како издавачи на трите книги што се отпечатени наместо втор том и на многубројни статии, рецензии и други написи во бугарската научна периодика, можеле да извршат извесен притисок врз самиот Селишчев и во насловните рамки да вметнат бугарска боја.

Иако насловот на првата од трите книги гласи *Полог и его болгарское население*, втората книга носи наслов *Славянское население в Албании*, термин што Селишчев го користи и за населението во Полог: *Месношо словенско население било преселено на други места* (Полог, с. 87), а вториот дел од насловот на третата книга како да асоцира на проектот на Селишчев: *Очерки по исторической этнографии и диалектологии Македонии*.

Иако јасно ја определува македонската дијалектологија како посебна лингвистичка дисциплина и ги издвојува заедничките особености на македонските дијалекти, па им ги спротивставува на бугарските, Селишчев, онака како што под притисок ги претставил, одбрал решение кое и денес ни се наметнува однадвор.

Имено, решението **диалектологија на Македонија**, можеби најприфатливо во време на интензивна пропаганда против македонскиот народ и македонскиот јазик не се разликува од соодветни решенија кои и денес ни се нудат како мирни решенија, односно како сведување на Македонија на географски поим.

Решението на Селишчев напишано во книга отпечатена во Бугарија во 1933 година, кога македонскиот народ бил под силен денационализаторски српски притисок, под интензивна бугарска присвојувачка политика и под уништувачка грчка репресија и изолиран од меѓународната политичка јавност – повторно ни се наметнува како своевиден бумеранг.

Да заклучиме: решението на Селишчев **дијалектологија на Македонија** е мирно

(политичко) решение донесено под своевиден бугарски притисок наместо првото научно решение **македонска дијалектологија**

И да коментираме: со тоа решение биле задоволни тогаш заинтересираните страни, и Србите, и Бугарите, па и Грците, но не и Македонците.

Отстапката на Селишчев е само една од отстапките што ги направиле во одредени моменти од својата кариера извесни странски проучувачи (или нивните следбеници) на македонската проблематика. Тоа е отстапка на науката пред нечија политика.

Оваа констатација го отвора нашето второ прашање:

2.

Политичката димензија на Григорович наспроти соодветната политичка димензија на Селишчев.

Григоровичевите проучувања на Македонија во рамките на казањскиот интерес, меѓу другото, се поврзуваат и со прашањето на грчката политика спрема Македонија и македонскиот народ.

Овде само ќе ја преповториме Григоровичевата забелешка дека во четириесеттите години на XIX век во Македонија речиси е заборавено и е истиснато словенското (кирилското) писмо.

Да заклучиме за Григорович: тој го дефинирал грчко-македонскиот (односно според неговиот термин: словенскиот) однос и понудил своевидни решенија што биле прифатени од Македонци (во прв ред од Миладиновци).

Во истиот тој казањски интерес, Селишчев се определува за македонско (односно според неговата терминологија, словенско или бугарско) – албанскиот однос.

Како автор на речиси над две илјади страници за Македонија, Селишчев оставил значајни податоци за македонско-албанските односи во минатото, пред сè во XIX век, како и за Албанците во Македонија и за Македонците во Албанија и уште повеќе: тој ги синтетизирал дотогашните проучувања на овие теми.

Селишчевото интересирање за Македонија започнува со Полог. Полог, истовремено, е централната тема од која Селишчев ги проширува своите македонистички теми. И во лингвистички и во етнографски поглед,

Со своите проучувања за албанското насилство врз Полог и за крвавиот терор што го вршеле Албанците над Македонците и над другите, Селишчев е актуелен и денес.

Не сме ја извлекле поуката од односот на Албанците спрема Турците во првата половина на XIX век, ниту пак од постојаниот терор, кој се засилувал особено во воено време. А Селишчев и многу други проучувачи ни ги заветиле како историски податоци. Само да потсетиме, и по албанските бунтувања против Турците кои им овозможиле сè во Турската империја, Турците повторно им дале високи позиции, а Албанците го засилиле теророт.

По настаните од Втората светска војна, Македонците го направиле истото.

3.

Како лингвист, Селишчев јасно ги вклопува општомакедонските јазични особености (црти) во полошките говори. Имено, полошките говори ги споредува со другите македонски говори и тука е прецизен по редица особености, на пример:

О, е намесио јор, јер во силна позиција е оишио македонска црџа (с. 129);

Формије на -иње (хубавиње) и на -иња се иишично македонски (с. 340-341) итн.

Начинот на кој се претставени овие особености повеќе упатува на синтетизиран материјал за вториот том на македонската дијалектологија, впрочем, и на целосно познавање на македонските дијалекти, отколку на студија за одделен говор, или за група говори.

Како филолог со прецизен инструментариум Селишчев утврдува дека термините *болгарскиј јазик* и *простиј јазик* во почетокот на XIX век се синоними опозитни на терминот *славјанскиј јазик*.

Селишчев укажува на тоа дека првата книга во која се разликуваат термините

словенски и буѓарски и која извршила влијание врз Пејчиновиќ е Неделникот на Софрониј Врачански од 1806 г. Во насловот на оваа книга стои: *оѝ словенскаџо јазика на болѓарскиѝ ѝросѝиѝ јазик*, а кај Пејчиновиќ во називот на *Огледало* стои: *ѝреѝросѝѝеѝиѝиѝ и некнижним јазиком болѓарским долни Мизиѝ*.

Терминот *болѓарскиј* кај Пејчиновиќ е на трето место.

Оваа забелешка не е на Селишчев, туку наша, но таа се надоврзува на јасната забелешка на Селишчев за *Уѝеѝеѝение ѝреѝним* (1845), на чии корици пишува: *ѝриведена на ѝросѝиѝѝ јазик*.

Имено, Селишчев е прецизен: во отпечатеното заглавие не влегле: *ѝреѝисано на ѝросѝиѝѝ јазик болѓарскиј / долнија Мизиѝ / скоѝски и ѝеѝѝовски*.

Селишчев нагласува: нив ги додал во *Предговороѝ* Теодосиј Синаитски.

Селишчев исцело ги исклучува и Пејчиновиќ и Крчовски од бугарскојазичен контекст, укажувајќи на фактот дека тие не учествуваат во општите бугарски раздвижувања околу бугарскојазичното прашање. Да потсетиме, некои од нивните следбеници Македонци ќе дадат активен придонес во решавањето на едно туѓо јазично прашање – бугарското.

Но, да се вратиме кај Синаитски: толку претерал во фалбите за Пејчиновиќ што го нарекол онака како што самиот не би се нарекол, а кутриот Пејчиновиќ во своето незнаење си се нарекол *бивѝи*: *оѝ Кирила јеромонаха бивѝаџо*.

Веројатно, му се допаднал овој звучен помоден збор од старите ракописи. Според Селишчев, самиот Пејчиновиќ не го знаел значењето на овој збор.

Селишчев и другите истражувачи на Македонија, на македонскиот народ и на македонскиот јазик, бездруго, бараат подетални проучувања, отколку што сме им посветиле.

Димитѝар Пандев

новување на интересот за Грција, хелено-филството коинцидира со модата на „Патување во Ориентот“. Во текот на првата половина на XIX век доаѓа до промена на перспективата: археолошкиот интерес за грчките старини преминува во барање и проучување на етничкиот идентитет (тогаш се нарекуваше „национален“) на месното население.

Условите за патување беа тешки, голема беше несигурноста. Патниците се движеа со водичи, кои служеа како филтер на една раздвижена и несигурна етнографска реалност: едните го покажуваа тоа што сакаа да го покажат, а другите го гледаа тоа што сакаа да го видат. По враќањето се правеа етнографски карти. Дури и во случаите кога на една територија живееја измешани различни етнички заедници, етнографските карти покажуваа хомоген простор, секој со друга сопствена боја. Општо-прифатена претпоставка беше дека јазикот е првиот знак за етничка, значи: за национална припадност. Така, на името на јазикот мораше да му одговара име на националноста.

Од средината на векот, овој ненадеен интерес за јазични прашања не се сведувааше само на научничка љубопитност. Голем број конзуларни претставништва од европските земји (а најмногу од Русија) во најмалиот град во Македонија сведочи дека оваа територија била предмет на интерес на големите сили, кои чувствуваа дека доаѓа моментот за делење на остатоците од Отоманската империја на Балканот. Географската област Македонија¹ беше зрела за грабање.

И така, Македонија ги поставуваше пред особено тешки проблеми оние што веруваа дека е доволно да се слушне како зборуваат луѓето за да се определи нивната национална припадност.

Во средниот век, во различните судири, ни Србите ни Бугарите не забележуваа, ниту пак признаваа во Македонија постоење на словенски народ различен од нивните. На таков начин, нивните заемни односи, во поглед на идентитетот, беа обележени со еден парадокс: Србите и Бугарите имаат јасна свест за меѓусебните разлики, но на идентичен начин ги присвојуваат Македон-

¹ Пред 1991 година Македонија не беше конституирана како одделен државен ентитет.

ците како „нивни“ според јазикот, според обичаите, според фолклорот.

Македонија беше непрекинато под турска власт од 1380 до 1912 година. Голем број Турци се населуваат во Македонија, каде што се поставени над словенското население, но и над грчкото, албанското, влашкото – т.е. етнички, верски, јазични групи чии меѓусебни граници не е можно да се утврдат. Постои трајна конфузија во поглед на критериумите за означување (и за разликување) на групите: Словени што зборуваат грчки, Словени што зборуваат словенски, но го пишуваат тоа што го зборуваат – со грчко писмо, покрстени Турци, Бугари – католици (стари богомили, кои пишувале на бугарски со латиница), исламизирани Словени, често нарекувани „Турци“ од страна на нивните соседи христијани – живееја на иста територија и комуницираа меѓу себе. Несигурноста беше голема: дали треба да се сметаат Албанците муслимани во иста група како православните Албанци? Во случај на судир меѓу Турците и христијаните на кого би му биле лојални?²

Во 1876 година, по едно бугарско востание против Турците следува брутално насилство: башибозукот врши масакр и ја опустошува земјата. Јавното мислење на големите сили е потресено од „бугарските ужаси“. Откако одби слутанот да дозволи автономија, Русија му објави војна во 1877 година и ја освои Бугарија. Како победничка страна, Русија ги принуди Турците на Прелиминарен мировен договор, потпишан во Сан Стефано, на 3 март 1878 година. Со вој договор Бугарија се конституира како автономно кнежевство. Султанот прифати создавање на голема Бугарија, проширена со цела Македонија. Три месеци подоцна, на Берлинскиот конгрес во јуни 1878 година,

² Во Отоманската империја муслиманите имале повисок социјален статус од христијаните. Траги од овој дамнешен престиж дошле до израз во Македонија во 1946 година, кога жителите на едно албанско село биле замолен од новата власт во Скопје да кажат на кој јазик треба да се предава во училиштето. Тие одговориле „на турски“ и им бил испратен наставник што зборувал турски. Овој забележал дека никој во селото не разбира ниеден збор турски и дека треба да им се прати албански наставник. Меѓутоа, кога стигнал тој во селото, старите луѓе го одбиле и јавувајќи дека не сакаат нивните деца да учат албански, туку турски. (Овој настан е опишан од Лант, 1984: 99. без определување на изворот.)

доведе до договорот во Кучук-Кајнарџи (1774), со кој ѝ се дозволува на Русија да биде заштитник на сите православни жители на Отоманската империја, што требаше да биде прв чекор кон создавање на големата пансловенска империја, сон на Катарина Втора.

Од XIX век, жителите на Балканот во Европа беа именувани со „национални“ имиња (Грци, Бугари, Срби, Албанци, Турци), но отоманските господари продолжуваа да ги делат поданиците на Империјата на административни, а не на територијални целини. Поделбата се базира врз религиска припадност (а не на јазична, национална или етничка): тоа беше систем на милети (сп. Брод). Во Отоманска Турција само народите што имаа своја официјално признаена црква можеа да бидат означени со нивното етничко име: името им овозможуваше да постојат.

На почетокот на XIX век во Бугарија се јавува автохтона буржоазија, трговска и занаетчиска; се отвораат училишта со книги печатени на бугарски јазик (врз основа на локалните дијалекти). Под притисок на народот се обновува црковната служба на словенски јазик и, против волјата на грчкиот патријарх од Цариград и по интервенцијата на рускиот амбасадор во Цариград, султанот го прогласи во 1870 година создавањето на Бугарската егзархија. Грчката патријаршија во Цариград, која на ова гледаше како на дело на туѓи пратеници, од Москва, ги екскомуницира бугарските владици, сметајќи ги за „шизматички“. Егзархијата ќе биде признаена дури во 1945 година. Автономната бугарска црква не беше целосно независна, но Егзархатот го отвори патот кон автокефалноста, издејствувана во 1953 година, во времето на комунистичкиот режим. Егзархатот, со своите ставови во поглед на територијалната и етничката јурисдикција во Отоманската империја, придонесе многу за натамошно компликување на прашањето за односот меѓу работите, појавите и имињата на Балканот.

Православните заедници можеа да избираат да се вклучат во грчката или во бугарската црква. Стануваше збор за строга алтернатива: требаше „да се биде“ Грк или Бугарин. Името дадено или добиено на ваков начин за одделни ентитети создава подвижна и несигурна реалност. Се јавува поделба меѓу егзархиски и патријаршиски

Бугари (вториве оформиле силно малцинство). Во рамките на Отоманската империја (во чиј состав е Македонија до 1912 година), оваа поделба е обележена со официјални имиња: бугар милет и урум милет (бугарска наспрема грчка верска заедница). На бугарската автономна територија двете заедници се третираат како делови на една иста етничка група – бугарска. Така, Бугарите што зборувале бугарски, но биле исламизирани, од страна на Турците биле сметани за муслимани (што значи дека биле вклучени во иста група со Турците), но Бугарите ги сметале за Бугари. Што се однесува на патријаршиските Бугари, Грците нив ги сметале за Грци славофони...

2. ВОЈНАТА СО ИМИЊА(ТА): НЕВОЗМОЖНО Е ДА СЕ ВОСПОСТАВИ ДИЈАЛЕКТЕН КОНТИНУУМ ВРЗ ОСНОВА НА ДИСКОНТИНУИТЕТ НА ИМЕНУВАЊАТА

Името е одделна, дискретна категорија, која се сопоставува со елемент од реалноста. Меѓутоа, ако зборуваме со јазикот на Де Сосир, означеното е исто толку непостojано како означувачот. Компликациите почнуваат кога ќе се смешаат означеното и референтот.

Да се посочуваат јазичите со нивните имиња

„Треба да се апстрахираме од сите овие псевдоимиња што им се припишувале на Македонците поради историските, социјалните и политичките факти, кои се сега расветлени. Какви и да биле имињата што им се припишувале, Македонците биле и се Македонци. Покрај сета разнообразност, сите овие имиња изразуваат еден ист поим“ (Мојсов 1960: 125).

Пред 1870 година, јазичната состојба во Македонија се карактеризира со борбата на славофоните против влијанието на грчката црква. Оваа борба ја водеа македонски интелектуалци кои се здобиле со образование во грчки училишта. Така, Константин Миладинов пишува поезија базирана врз македонското усно народно творештво. Во 1861 година тој објави во Загреб еден зборник од епски и лирски македонски народни песни, кои беа првобитно забележени со

миот дел од Словените се всушност Грци-бугарофони, т.е. луѓе со грчко потекло, кои, од различни причини, почнале да зборуваат словенски, сепак „чувајќи една вистински грчка национална свест“ (Мојсов 1960: 111; Вилкинсон 1951: 71).

Етнографските карти направени под грчко влијание кон крајот на XIX век ги определуваат сите Словени патријаршисти како Грци.

Што се однесува на грчкиот лингвист Цулкас, близок до Станфорд, тој се обиде да докаже дека македонскиот јазик има грчко потекло со оглед на фактот дека многу македонски и грчки зборови имаат иста етимологија (на пр.: *жиџио / sitos*) (Ова е цитирано од Мојсов 1960: 111, но авторот не го наведува изворот. Сп. понатаму за актуелната грчка теза).

г) „Македонистичката“ теза: македонскиот јазик не е дел ниту на бугарскиот ниту на српскиот, туку одделен јазик на исто рамниште со нив

„Во Македонија, таква каква што ја разбираме, постојат два, или поточно три модерни/современи словенски дијалекти: бугарски, српски и чисто македонски, кој содржи многубројни поддијалекти и говори, со сопствени карактеристики“ (Драганов: Известия 1887, бр. 11-12, стр. 601, цитирано од Мојсов 1960: 113).

За „македонистите“ вмешувањето на името „бугарски“ е неприфатливо. Во 1903 година еден македонски историчар пишува:

„...името Бугарин во Македонија... никако не е национално... Никој не ни има дадено право заради него да ни се мешаат Бугарите во нашите работи. Татко ми, дедо ми, прадедо ми, ако се нарекувале, од недоразбирање (или незнаење) Бугари, тоа не значи дека и јас треба да сум како нив, во темница за мојата народност...“ (Мисирков 1903: 126, цитирано од Мојсов 1960: 123).

д) Неутрална позиција: лингвистите не се занимаваат со политика

Овде се изделуваат две групи ставови:

Прво, се прифаќа на некој начин припаѓањето на македонскиот јазик кон бугарскиот или кон српскиот, но тоа не се поврзува со националната припадност на населението.

Лингвистот Ватрослав Облак објави во Виена во 1896 година книга во која се

противставува на ролјата што сакаат политичарите да им ја наметнат на филолозите и на лингвистите за да ѝ служат на нивната национална пропаганда во врска со националната припадност на Македонците:

„Од филолошка гледна точка прашањето се поставува на следниов начин: дали се македонските дијалекти, според основните карактеристики, поблиски до бугарската или до српската дијалектна група? Ако имаат Македонците чувство дека се Бугари или Срби, тие треба да го решат проблемот и тоа не е предмет на проучување за словенската филологија (Облак 1896: 3).

Хрватскиот лингвист В. Јагиќ (1838-1923) ја коментира просрпската збирка на рускиот конзул Јастребов, за која веќе станала збор, во своето списание Архив за словенска филологија, том 13. од 1890 година. Треба да се одбележи дека од гледна точка на јазикот, песните во збирката на Јастребов можеме да ги сметаме колку за српски толку и за бугарски (македонско-бугарски), но дека (во исто време) има и такви што можеме да ги сметаме како создадени на преоден дијалект меѓу српскиот и бугарскиот, или поточно на мешан бугарско-српски дијалект, кој се одликува со поголем број српски црти од гледна точка на лексиката и на фонетиката и истовремено со конструкции што сведочат за врски со бугарскиот. Јагиќ е скептичен: дури и квалитетни текстови запишани на најразлични места не ќе можат да го решат прашањето: на кого му припаѓа Македонија, или можеби на кого треба да му припадне, бидејќи „умниот филолог не би можел ни да мисли на тоа“. Според него, сепак, врз основа на определени материјали, филологот може да биде во состојба да добие јасна претстава за сродноста и за другите односи меѓу Македонците и Србите од една, и меѓу Македонците и Бугарите – од друга страна, што ѝ овозможува на филологијата да придонесе во донесувањето решение. Тој одбележува:

„Не треба да се верува дека високата политика ќе ги базира своите решенија врз податоците од нашата наука, која, за жал, нема доволно голем авторитет да ги смири човечките страсти. Кон тоа, би било добро лингвистичките трудови за Балканскиот Полуостров да не служат како средство за пропаганда во врска со јазикот на кој се зборува во определени места. Ова не значи дека карактерот на една земја треба да се

ределувањето на српскиот или на бугарскиот карактер на македонските дијалекти донесе воведувањето на нормиран јазик – српски или бугарски – во македонските училишта. Кога дојдоа „на терен“ првите дијалектолози, професионалци или аматери, тие мораа да изберат каква графика ќе употребуваат. Сè уште не постоеја прецизните знаци на Гијерон, графемите на јазиците со писмена традиција беа во ограничен број и овој факт ја замаглуваше вистинската состојба во поглед на фонемите. Една од основните точки на несогласување меѓу српската и бугарската позиција беше токму графичкото бележење на зборуваното. Така, има две спорни фонеме, кои не постојат ни во српскиот ни во бугарскиот: полумеките велари *ќ* и *џ*. Овие фонеме на српски начин се бележат како *ć*, *d/ ħ*, *ħ*, наспрема бугарските *ц* и *жд*. Само оваа разлика во бележењето може да доведе до прегрупирање на говорите и до преместување на дијалектните граници со стотици километри.

**Важноста на картите:
да се претстави она што не може
да се разликува**

Различните непомирливи ставови во врска со етнографскиот карактер на Македонија од почетокот на XIX век беа удвоени со судирите околу критериумите за составување карти (на кои треба да биде претставена состојбата во поглед на јазикот, на верската припадност, на начинот на живот и сл.). Меѓутоа, дури и на чисто јазичните карти се случуваше или да се прават бесконечно голем број поделби, или, спротивно на тоа, се вршеа поделби во чии рамки се губеа определени говори.

Не можеше да им се верува ни на официјалните материјали за бројот на населението, зашто секое броење беше правено врз основа на различни јазични критериуми, дури и кога основен критериум беше да се прашаат луѓето на кој јазик зборуваат. Самиот начин на поставување на прашањето, како и авторитетот на тој што го поставуваше, го сугерираа одговорот.

Токму во етнографските карти на српскиот географ Јован Цвиќ најјасно доаѓа до израз апсолутната доверба во етничкиот детерминизам и покрај тоа што лабилноста на границите кај него доаѓа најмногу до израз. Втората половина на XIX век е обележена со промена на односот на Европа во

поглед на врската меѓу нацијата и територијата: се вршат анексии на националистичка основа, без да се води сметка за согласноста на населението. Жителите на одделни краишта им се припишуваат на одделни националности врз основа на јазикот на кој зборуваат. Токму овој критериум беше во најголема мера почитуван на Мировната конференција во Париз во 1919 година. Без оглед на тоа што овој критериум има своја вредност, останува проблемот на територијалните граници на јазиците и на нивната картографија. Во случајот на ненормираните дијалекти, пред 1919 година имаше голем број противставени интерпретации за границите на јазиците и за нивната распределба, интерпретации што ги одразуваа, во најголем број случаи, националната припадност или симпатиите на авторите на картите. Случајот со Јован Цвиќ¹⁰ покажува колку може да се промени една јазична карта во функција на аспирациите на државата. Особено интересен извор за споредби на различните претставувања на јазиците и на етносите во Македонија е книгата на Х. Вилкинсон „Картите и политиката“ (1951), во која се споредуваат повеќе од двесте етнојазични карти од почетокот на XIX век до крајот на Втората светска војна. Првата етнографска карта на Македонија составена од Цвиќ се јавува во 1906 година и во неа не се прави разлика меѓу Срби и Бугари, кои се означени како Словени за да се разликуваат од Грците и Албанците. Во 1909 година тој прикажува присуство на „македонски Словени“ и ова привлекува големо внимание кај западниот свет, каде што беше проширено мислењето дека Словените во Македонија се бугарофони. Политичкиот интерес да се идентификува оваа област како „македонскословенска“, а не бугарска, се состои во тоа на жителите на оваа област да не им се определи каква било национална припадност, со што ќе се оствари слободен простор за српските територијални претензии. За време на балканските војни (1912-1913) Србија ја прошири својата територија на југ и картата на Цвиќ од 1913 година ги определи границите меѓу Србите и „македонските Словени“ многу

¹⁰ Јован Цвиќ беше ученик на францускиот географ Видал де ла Блаш, на Сорбона. Неговиот авторитет беше многу голем меѓу победниците во Првата светска војна.

е живо суштество. Чехот Владимир Сис (*Македонија*, Цирих 1918) се прашува:

„Што ќе се случи големите европски сили ако ја одделат цела Македонија или некој нејзин дел од бугарското национално тело? Крвавата рана нема никогаш да зарасне“ (цитирано кај Иванов 1919: 275).

На крајот, ако јазикот, нацијата и нивните меѓусебни односи се од објективна природа и очекуваат да бидат проучени и забележени, јасно е дека субјективното гледање на заинтересираните жители нема никаква вредност. Според Драганов (*Известија*, 1887 бр. 9: 440):

„Не е излишно да се спомене дека за решавање на дијалектните и на етнолошките прашања, нема потреба да им се обрнува особено внимание на чувствата и на стремежите што ги покажува денес еден или друг дел од македонското население во полза на Србите или на Бугарите.“

Националистичката идеологија ги издигнува нациите, идентитетите, јазиците и културите, ги проектира во минатото и ги третира како непроменливи, вечни и природни појави. Натуралистичката позиција е глува за означувачот и за проблемот на метафората и на метонимијата. Голем број сведоци (треба ли уште да им се верува?) велат дека етнонимите можат да станат соционими. Така, зборот „бугарин“ може да ги означува сите сиромашни и прости селани, без оглед на нивната „националност“, зборот „влак“ може да се однесува на секој овчар што се занимава со чување на добитокот во планините. Ако може едно име да означи начин на живот, може ли тоа да служи како доказ за припадност кон една непроменлива национална заедница? Дури и сопственото определување не е доволно да се потврди натуралистичката теза за знакот на еднаквост меѓу јазикот и нацијата. Се случува некои зборувачи да го именуваат својот говор „бугарски“, но да се декларираат како Грци по националност (Лант 1984: 93). Промената на името може да покаже промена на сфаќањата: според Лант (1984: 94) во САД, голем број имигранти од старата генерација се сметале себеси за Бугари, додека младите генерации се идентификуваат во поголем број како Македонци. Ако се менува името, дозволува ли тоа да биде зафатен и референтот?

Субјективното сфаќање на името на јазикот исто така создава проблеми: повеќе членови на една иста фамилија, ако даваат различни имиња за јазикот на кој збору-

ваат, тоа не е проблем на лингвистите туку на социолозите; тие треба да ги проучат судовите за вредноста на јазиците (прашањата на престижот, политичките сфаќања и сл.). Исто така треба да се води сметка за големата изолираност на одделни македонски краишта, како последица на географската конфигурација. Да се бара од луѓето да го кажат името на својот јазик не е од голема полза затоа што „луѓето“ многу често воопшто немаа претстава за името што би можело да му биде дадено на нивниот „јазик“, не знаејќи дека името на нивниот дијалект се изедначува со она на нивниот крај.¹¹ На крајот, што да се прави со многубројните случаи на билингвизам или функционална диглосија? Каде треба да се вклучат ваквите случаи? Што се однесува на променливоста, таа може да биде важна не само во просторот туку и во времето: едно население може да го заборава својот јазик, но сепак да има силно изразена свест за него. Како да се распределат погрчените Словени, христијанизираните Турци, или – спротивно на нив – исламизираниите Бугари?

Што да се прави со фактите? Избор на критериуми за она што (може да) се разликува

Фактите се познати и регистрирани. Во бугарскиот има еден постпозитивен определен член со форми за трите рода, а во повеќето македонски дијалекти има три члена со форми за сите три рода, кои во примарната употреба служат за пространствено определување на предметите и тоа од гледна точка на говорното лице – блиски или оддалечени – и од гледна точка на соговорникот – блиски до него.¹² Тргувајќи од ова, можеме да дојдеме до две остро про-

¹¹ Сп. Дурново 1900: 5, исто и Бушије де Бел 1922: 44: „Народот што е во прашање се разликува јасно од другите три врз основа на фактот дека нема ни национална свест ни национален живот. Прашајте некој селанец од околината на Острово или на Монастир – што е. Тој ќе ви одговори во девет случаи од десет „Македон“. Меѓутоа, оваа изјава нема карактер на доказ за патриотско убедување. Прашаниот тоа го кажува исто толку отворено и наивно како кога вели: „Се викам Димитри“. Тој тврди дека е жител на Македонија и тоа е сè.“

¹² Всушност, дури и овие „факти“ во извесни случаи не биле сфатени. Во 1922 година Бушије де Бел тврди, цитирајќи (без наведување на издашето) еден труд на големiot хеленист Виктор Берар (*Турција и современиот хеленизам*), во кој се вели: „1. македонскиот како и српскиот нема членови; 2. македонските именки се декларираат како српските, а бугарските именки немаат деклинација“ (1922: 43).

често со ненормираните дијалекти: луѓето што зборуваат на „франко-провинциските“ дијалекти (термин измислен од еден италијански лингвист, Асколи) не знаеја ништо за името на нивниот дијалект и го нарекуваа „говор“ (le patois). Меѓутоа, важно е да не се изедначува дијалект со нормиран (стандарден) јазик.¹⁴

На територијата на сегашна Македонија, од 1912 до 1918 година официјален јазик беше бугарскиот, од 1918 до април 1941 година – српскохрватскиот, од 1941 до 1944 година одново бугарскиот. Ова не влијаеше на фактот дека локалните дијалекти не му припаѓаа ни на едниот ни на другиот јазик. Од 1912 до 1945 година Македонците беа во состав на држави што наложуваа еден единствен национален јазик. Македонците од Вардарска Македонија преминуваа де во рацете на Србите, де во рацете на Бугарите, па според тоа добиваа образование и на српски и на бугарски јазик. Тие дури мораа да ги менуваат своите презимиња: едно исто лице се презиваше ту Димишков, ту Димишковиќ, во зависност од официјалниот јазик на државата во чиј состав влегуваше Македонија (сп. Гард 1992: 139).

Токму во овој случај границата меѓу постојното (дијалектниот континуум) и создаденото (нормираниот јазик) е замаглена, па и таа е предмет на преговори, на постојана реинтерпретација, на постојано присвојување. Нема никаква смисла, всушност, да се споредуваат „македонските“ и „бугарските“ дијалекти затоа што тие претставуваат еден континуум. Државната граница определува дека еден дијалект е бугарски, а друг – македонски, исто како што државната граница меѓу Холандија и Германија е единствена основа за сечење на еден дијалектен континуум (сп. Традџил 1992: 215). Наспрема тоа, може да се спореди нормираниот македонски (македонски литературен јазик) со нормираниот бугарски (български книжовен език): секој од нив претставува хомоген и самостоен код.

Се случува зборувачите на некои многу „блиски“ говори да ги чувствуваат нив како одделни јазици и да сакаат да бидат такви (чешки и словачки); понекогаш, спротивно на ова, политичка сила може да направи диференцијација што не е посакувана

од зборувачите (молдавски и романски). Во други случаи, релативно различни говори се прогласувани од нивните зборувачи како составни делови на еден ист јазик за да се задржи спонтаното меѓусебно разбирање (во Германија, во Италија).

Ова го сфати добриот познавач на проблематиката на границите, географот Ж. Ансел (1882-1943), кој се запраша: „Има ли јазични граници?“ (1930: 90). Ж. Ансел го поставува името на една сложена целост наспрема нејзините делови. За него на една страна стојат: *официјален јазик, јазик на цивилизацијата, цивилизирани јазик, национален јазик, административен јазик, литературен / книжевен јазик*. Овие термини не се синонимни, но стојат наспрема *локални говори, дијалектни идиомы, народни идиомы*, како што стои културата наспрема природата. Во исто време Меје (1918, 1928) врши слична поделба меѓу *јазикот на цивилизацијата, јазикот со писмена традиција, јазикот на културата, главниот јазик на земјата, доминантниот јазик, официјалниот јазик на една страна и говори, дијалектни идиомы, народни говори, локални говори, говори на селани, селски говори без култура, народниот јазик* – од друга. Ако може, во Западна Европа, да се зборува за стандарден јазик како резултат на многу бавно, постапно зреење и усовршување со текот на вековите, во Централна Европа и на Балканот состојбата се разликува зашто таму нормираниот или нормативен јазик (*književni jezik / книжевен јазик* – на српскохрватски, *spisovny jazyk* – на чешки, *книжовен език* – на бугарски, *литературен јазик* – на македонски, сите термини многу несреќно / неправилно преведени на француски како *langue litteraire*) беше посакуван, обмислуван, замислуван, проектиран од ограничен круг специјалисти по јазик, а често и од една личност. Така, создавањето на нормираниот српскохрватски е резултат на историскиот договор меѓу претставниците на илирското движење (т.е. хрватско, но, се чини, ставот на Љ. Гај не бил во полза на договорот) и Србите В. Караџиќ и Даничиќ, кои се определија за заедничка норма (утврдена со договорот во Виена во 1850 година, потпишан од српски и хрватски автори (сп. П. Гард 1992: 45).

Нормираниот јазик претставува вистински прекин во дијалектниот континуум. Меѓутоа, овој прекин е резултат на свесно

¹⁴ Во врска со ова, за поранешна Југославија, сп. П. Гард (1996).

Северна Грција, грчката влада го негира нивното постоење, тврдејќи дека има само една мала група „Грци славофони“ или „билингвални зборуваачи“, кои зборуваат на грчки и на локален словенски дијалект, но кои „имаат грчка национална свест“ (Кофос 1964: 226). На крајот, терминот *makedonika* го означува грчкиот дијалект што се зборува во грчка Македонија (Традцил 1992: 228).

Одделно треба да се споменат „јазичните заклетви“, екстреман знак на принудното погрчување на славофоните од Грција. Во одделни случаи, на жителите на славофоните села им беше наложувана јавна колективна заклетва, во која се колнеа дека нема веќе никогаш да зборуваат словенски, туку грчки, дури и дома. Овие настани беа масовно практикувани во летото 1959 година, а за нив известува Прибичевиќ (1982: 245), цитирајќи ги грчките весници од тоа време. Заклетвата гласеше:

„Пред Господ и пред луѓето, како верни потомци на Старите Грци, се колнеме дека во иднина никаде и никогаш нема да го употребуваме словенскиот дијалект.“

Во 1953 година „Новата грчка енциклопедија“ го зафаќа проблемот на македонскиот дијалект:

„Еден од главните аргументи истакнати од словенската пропаганда беше македонскиот дијалект на кој зборува дел од населението. Меѓутоа овој дијалект е јазик-мешаница од бугарски, српски, грчки, албански, турски и латински зборови. Се рабира, словенските зборови се најмногубројни. Англискиот лингвист и географ Станфорд, во еден од своите трудови, објавен во 1877 година, заклучува дека јазикот на кој се зборува во Македонија претставува извесна аналогија со грчкиот, а споредбата во поглед на карактерот и обичаите на оние што зборуваат на него, нивните народни песни, нивните особености и нивниот вистински карактер – доведува до заклучокот дека се во најголем дел од грчко потекло“ (*Neoterion enkiklopedikon lexikon*, Athinae: Illiu, 1953, т. XII, р. 813, цитирано од Мојсов 1960: 111).

Во весникот *Efimeris ton Valkanion* од 11 мај 1950 година, авторот на една статија под наслов „Славомакедонскиот дијалект“ се обидува да објасни зошто и како успеал македонскиот јазик да го измести грчкиот во Егејска Македонија, каде што се употребувал со векови:

„По заземањето на Македонија од Турците, Македонците му останаа верни на

сегрчкиот идеал, чувајќи ги својот јазик и својата вера и обидувајќи се, општо земено, да живеат во големите градови. Меѓутоа, Турците ги тероризираа и ги прогонуваа Грците, пред сè поради нивниот јазик. Македонците набрзо беа принудени да го прифатат јазикот на Словените за да комуницираат меѓу себе.

Друга причина што ги принуди Грците да го учат јазикот на Словените се должи на словенскиот менталитет: поради мрзливоста на Словените и нивната неспособност да го научат грчкиот. Така, бидејќи требаше да се развива трговијата, беше неизбежно да се прошири и да се наложи јазикот на умствено заостанатиот народ.

Принудени да го научат јазикот на своите словенски соседи, Грците во Македонија им додаваа на словенските зборови грчки суфикси и така се создаде славомакедонскиот дијалект, со кој се запозна рускиот историчар Дурново и напиша: „Славомакедонскиот дијалект нема никакво сродство со српскиот и со бугарскиот јазик. Тоа е дијалект наложен на Грците што живеат во Македонија, и тоа од Турците – од една страна и од соседството со словенските племиња – од друга.“ (цитирано кај Мојсов 1960: 111).

На крајот, најраширената македонска теза гласи дека македонскиот јазик не само што постои туку е исто толку стар како самите словенски букви: и покрај тоа што македонскиот јазик не беше признат сè до 1944 година, тој има илјадагодишна историја и произлегува од старословенскиот, создаден од словенските апостоли Кирил и Методиј во IX век, што значи дека текстовите, како што се спомениците на Охридската школа (од крајот на IX до XI век) можеме да ги сметаме за македонски и да ги нарекуваме старомакедонски.

ЗАКЛУЧОК

За да го завршиме овој спор достоин за схоластиката, треба да се потсетиме на една друг спор, дискусијата меѓу Е. Ренан и Д.Ф. Штраус на крајот на Француско-пруската војна од 1870 година. Штраус застапуваше натуралистички став: во Алзас-Лорен се зборува на германски дијалект, па според тоа со полно право треба оваа област да ѝ припадне на Германија. Ренан изнесе став што заслужува да се цитира:

- Garde Paul (1996): «Langue et nation: le cas serbe, croate et bosniaque», in *Langues et nations en Europe centrale et orientale, une relation problématique*, (P. Sériot, éd.), Lausanne: Institut de linguistique et des sciences du langage, p. 123-148.
- Hagege C. (1992): *Le souffle de la langue. Voies et destin des parlars d'Europe*, Paris: Odile Jacob.
- Ischirkov A. (1915): *Les confins occidentaux des terres bulgares*, Lausanne: Imp. du Léman.
- Ivanoff J. (1919): *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents historiques, ethnographiques et diplomatiques*, Berne: Librairie académique Paul Haupt.
- Jagic (1895): «Ein Kapitel der Geschichte der süd-slavischen Sprachen», *Archiv*, XVII.
- Kofos Evangelos (1964): *Nationalism and Communism in Macedonia*, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Lunt Horace G. (1984): «Some Sociolinguistic Aspects of Macedonian and Bulgarian», in STOLZ Benjamin et al. (éd.): *Language and Literary Theory*, Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, p. 83-132.
- Meillet Antoine (1928): *Les langues dans l'Europe nouvelle* (2ème éd.), Paris: Payot.
- Mojsov Lazar (околу 1960): *Les thèmes historiques macédoniennes* [sic], Beograd: Jugoslovenska stvarnost.
- Niederle L. (1909): *Aperçu sur les Slaves contemporains*, Saint Pétersbourg.
- Oblak V. (1896): *Mazedonische Studien. Die slavischen Dialekte des südlichen und nordwestlichen Mazedoniens*, Sitzungsberichte des Akad. von Wissenschaften Wien, (Phil.-hist. Klasse, Bd. 134).
- Pribichevich Stoyan (1982): *Macedonia, its People and History*, University park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Renan Ernest (1992): *Qu'est-ce qu'une nation?*, Paris: Press Pocket (Agora).
- Sandfeld-Jensen Kr. (1930): *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*, Paris: Champion.
- Sis Vladimir (1918): *Mazedonien*, Zürich.
- Tesniere Lucien: «Statistiques des langues de l'Europe», annexe à MEILLET, 1928, p. 291-495.
- Trudgill Peter (1992): «The Asbau Sociolinguistics of Greek as a Minority and Majority Language», in *Proceedings of the 6th International Symposium on the Description and/or Comparison of English and Greek*. M. Makri-Tsilipakou (ed.), Thessaloniki: Aristotle University, p. 213-235.
- Vaillant André (1948): Приказ на Граматиката на Кепески, 1946, Bulletin de la Société linguistique de Paris, 4, p. 139-140.
- Wilkinson Henry R. (1951): *Maps and politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool: The University Press.

Паїрпук Серпу